

ERDÉLYORSZÁGI LEVELEK

SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ

A művészi címlapot készítője
BÜKY BÉLA festőművész

1937 Budapest, Madách nyomda és könyvkiadóvállalat

Bujdosunk .. . bujdosunk. ..
Sírva búcsúzkodunk ...

Elöljáró beszéd

A tavaly tavasszal gyászjelentést kaptam egyik alföldi faluból. Jóformán meg sem néztem. Hiszen mindennap elvesz életünkből a jó barát, a rokon, a kedves ismerős. A halál aratása mostanság nagyon is bőséges.

Csak később, mikor a hivatalos postát már elintéztem, vettem ismét kezembe a gyászjelentést.

Kémenes Ágoston tanító.

Ki is lehet a szegény?

Nem törhettem sokat a fejem. Szólt a telefon. Jöttek a felek. Az idő gyorsan telt. Bármivel foglalkoztam is azonban, csak egyszerre ott láttam a szemem előtt:

Kémenes Ágoston tanító.

Közben egyszerre csak bevilágosodott valami a lelkembe. Aktákat tartó kezem lehanyatlott az asztalra. Fejem meghajolt. Amint így néztem-néztem a gyászjelentést, meleg könny hullott le kezem fejére.

Most már tudtam, ki volt Kémenes Ágoston, a tanító.

Hazáját veszített, bujdosó székely testvérem.

Sokáig voltunk együtt a harctéren. Aztán itt a fővárosban. A menekülés után, a nagy nyomorúságok idejében. Sokáig lótotunk-futottunk, míg valami kenyérhez juthattunk. Együtt töltöttük a vagonlakás borzalmait, minden megalázó szégyenét. Menynyi erőfeszítésbe került csak az is, hogy végre a vagonból oly szoba-konyhás barakba kerüljünk, mire

boldog időkben rá sem néztünk volna. Ez legalább házforma volt. Bent a városban, emberek között. Nem az állomáson túl. Kunt a mezőn a síneken, hol úgy tanyázott a sok sorsüldözött menekült, mint a cigányok a falu végén a putritáborban.

Aztán kedves katonabajtársamnak, nagy erőlködés után mégis csak sikerült egy alföldi faluba eljutni.

Eljutni... meghalni.

A nagy erővel feltoluló emlékek úgy felizgattak, hogy el kezdett a fejem szédülni. Fel s alá sétáltam a szobában, hogy kissé megnyugodjam. Annyira rösteltem magam, hogy ezt a derék embert így el tudtam feledni. A folyton súlyosbodó kenyérgondja az életnek azonban annyira rabszolgájává tett, hogy még az emlékezésnek becsületes kötelessége is kiveszett belőlem.

Most már ott láttam magam előtt szomorú, komoly arcát. Elfáradt szemeit, melyekben csak igen bizalmas társaságban villant fel a székely őshumorok kedves csillogása. Egyike volt a nagy fabulázó székelyeknek. Ha eljött órája, csakúgy folyt a szó beszédes ajkáról. Úgy, mint a hímes, havasi patak, mely fűszeres, jószagú, nagylevelű növények között kanyarog ide-oda. Vidáman ugrál a fehér köveken, hogy a völgybe lesiethessen.

Székely jóízűség, bájos természeti képek, mélységesen tragikus hangulat váltogatták egymást érdekes elbeszéléseiben. Ezek mindig a betörés, a menekülés, az otthon maradottak nyomorúsága, a nagy történelmi tragédia körül forgottak. Mint a patak, mely el-elvesz a sűrűbe, a mélységekbe, hogy aztán ismét és mindig felszínre kerüljön. Úgy csillant fel mindig a halálraítélt nemzetnek siráma. A történelmi elmúlás szomorú rezignációja.

Mesélgetése után napokig nem tudtunk egyébre gondolni, mint az ő bánatos beszédjére. Búsan csengő, dallamos hangjára.

— Meg kell adnod a szegény bujdosónak a vég-

tisztességet! Szólalt meg bennem a lelkiismeret parancsoló hangja.

Azonnal összetelefonáltam legjobb embereimet. Néhányan vállalkoztak is arra, hogy a temetésre lejönnek.

Egyszerű, szomorú temetés volt ez bizony. Olyan, aminőt a falu szokott adni a tanítójának. Ráadásul az ágrólszakadt idegennek. Ott volt egy-két hivatalos személy. A kivonultatott gyermekek. Egy pár érdeklődő. Aztán az elmaradhatatlan öt-hat vénaszony, kik minden temetésre el szoktak menni, hogy sok bánatuk miatt ott sírhassák ki magukat.

Csak akkor melegedtek fel a nehéz: gondoktól megterhelt szívek, mikor a meleg szívű lelkész megható szavakkal szólt a szegény bujdosóról, immár a székely havasok aljától örökre száműzött szegény magyarról.

Lelkünkben feljajdult a fájdalom. Csak mi éreztük igazán, hogy e szegény ember fajunknak történelmi sorsát jelképezi. A magyar nagyságnak egyik oly fényesen sugárzott ékkövét — Erdélyt. Éreztük, hogy egy-két év múltával már nem is fogják tudni, ki nyugszik ott a behorpadt sír alatt.

A temetés után átvettük a hagyatékot. A jegyző levelet adott át, melyben a megboldogult engem, mint volt bajtársát hatalmazott fel az intézkedésre. Nem igen volt sok tennivaló. Viseltes ruhadarabjait odaadtuk a falu szegényeinek. Pár könyvét az iskolának. Kinyitogattuk minden szekrényt, minden fiókot. Egyik bezárt fiókban aztán egy szép fehér papírba burkolt csomagot találtunk. Már külsejéről is látszott, hogy írások. Amint egy-két lapra rápillantottam, láttam azt is, hogy kéziratok. Naplójegyzetek. Az első két oldal között meg is találtam a levelet, amely nekem volt címezve.

Késő este érkeztem haza. Már minden csendes volt a házban. Bezárkóztam szobámba, hogy elolvassam kedves barátomnak onnan a messze túlról szóló üzenetét.

A levél így szólt:

Kedves Barátom !

A mellékelt kézirat nem az enyém. Ugyan azt én is megírhattam volna, mert ami benne van, azt sokan végigszenvedtük. Regényesnek mondhatnám a módot is, amint hozzájutottam, ha abban az időben száz meg száz ilyen eset elő nem fordult volna.

Emlékszel arra, hogy a vagonlakásból, a poklok tornácából, mikor kiszabadultam, végre ide jutottam le. Ezzel a sors lassanként elszaggatta azokat a szálakat, mik Veletek összekötöttek. Egyszerre csak azt vettem észre, hogy teljesen egyedül maradtam. Itt, ebben a nagy idegenségben. A mindennapi, robotmunka mindinkább lehúzott a földre. Talán így volt jó. Hiszen én úgylis már csak félemler voltam. A halálnak korai eljegyzettje. Tudod, hogy a háborúból mily nyomoréknak kerültem haza.

Majd jött az idő, hogy újból haza lehetett menni. Nekem azonban nem volt tulajdonképpen semmi keresni valóm már otthon. Csak egy szegény fejkendős székely asszony. Egy falusi omladozó házikó ott a havasoknak egyik eldugott völgyecskejében. Ez az összetöpörödött, 70-en felül való öreg asszony, ki már nem számított senkinek és semminek, az én édesanyám volt.

Egyszer csak levelet kaptam. Siessek haza, ha még életben akarom látni. Az öreg már nagyon elgyengült. Mindig engem emleget sűrű sírása közepette.

Nekiindultam tehát. Istennek hála, még elég jókor érkeztem. Még le tudtam fogni hűségese, egykor oly meleg nézésű szemeit. Utolsó percig keservesen függesztette azokat rám, amint fokként elhűlő kezét fogtam. Mélyen beesett, sárga arcán csendesen folytak le könnyei.

Szerencsére becsülettel el is tudtam temetni. Aztán eljöttem. Elbúcsúztam a falubeliektől. Szomorú rabságra ítélt magyaroktól. Alig akarták kezemet el-

engedni. Irigykedő fájdalommal néztek rám, a szabad magyarra.

Nem írom le, milyen volt az oda- és visszautazás. Hiszen Neked is volt benne részed. Megérted ezért az alábbi dolgokat. A magyarok a legnagyobb aggodalommal ültek a vasúti kocsikban. Ha egymásik állomáson durván felcsapódott az ajtó és fegyveres katonák kiabálva járták végig a kocsikat, mindenki remegett, mint a fűszál. Nem az ijedség miatt, de azért, mert félték az emberek, hogy végre is elveszítik nyugalmukat, okosságukat és akkor? Ti jól tudjátok, mi történik itt napról-napra. Miről beszélnek a börtönök. A kiszabadult emberroncok, a félőrültek.

Egyik csatlakozó állomáson fiatal leány szállt be hozzánk. Nehéz csomagjainak elhelyezésében kötelességszerűen segítettem neki. Végre leült. Ekkor láttam, hogy bájos kis arcocskájából vidáman csillogott ki a szeme. Az ablakon nézegetett ki. Lelkében úgy látszik az emlékeknek, az otthagytaknak kedves képe jelent meg, mert kénytelen volt időnként, titokban az áruló könnyeket letörölni.

Később mint szokás, beszédbe ereszkedtünk. Az is kiderült természetesen, hogy hozzátartozóit ismerem, félig meddig rokonság is. Hiszen ez így van Erdélyben.

Minden szaván látszott, hogy valamit rejteget és valamit szeretne elmondani. Abban az időben mindenki így volt. Végre nagy szepegeve elárulta, hogy valami titkos dolgot visz magával. Nem mer azzal a határon átmenni. Retteg a gondolatra is, hogy megtalálják nála. Magyarországi rokonaihoz megy ki, hogy iskoláit végezhesse. Megtudták utazását atyafiai és rábíztak egy kis csomagot. Vigye magával és ott kunt adja fel postára. Azzal biztatták, hogy rá mint gyermekleányra a legkevésbé fognak gyanakodni. Különben is a fehéreneműek között nyomtalanul el lehet azt tüntetni. Olyan írások ezek, mik egy

nagyon szerencsétlenül járt embernek utolsó intézkedései voltak.

A dolog engem is kezdett nyugtalanítani. Féltettem a hőslélkű kis leányt. Hiszen megvédéséről szó sem lehetett Megsajnáltam és elvettem tőle a csomagot. Szerencsére oly kicsiny és aránylag vékony volt, hogy becsúszttam ingembe és a hátamra fordítottam, hol laposan feküdt. Ezt észre nem veszi a még oly szemfüles vámos sem.

Csakugyan szerencsésen átmentünk a határon. De az a baj történt, hogy a nagy zűrzavarban elszakadtam a leánykától. Mire hozzájutottam, hogy a vonatot végigjárjam, már akkor nem kaptam meg őt. Ekkor emlékeztem rá említette, hogy egyik közbeeső állomáson, nem messze a határtól, le kell szállania. Bizonyára izgatottan várt engem vagy pedig titokban örvendett, hogy ily szerencsésen szabadult meg a nehéz feladattól.

Látod, így jutottam én a kézírathoz.

Otthon aztán kibontottam. Első lapján ezt a címet találtam:

Szabó Mária

Budapest,
Pasaréti-út 4.

Elhatároztam, hogy legközelebb felutazom, és átadom a csomagot Azért személyesen, nehogy valamiképen elkallódjék. Bizonyára az illetőre nézve valami fontos írások lesznek benne.

Természetesen egyik hétről halasztódott az utazás a másikra. A falunak mindent elaltató hangulata végre el is felejtette velem az egészet. Talán már egy év is eltelt, mikor a lapokból egy név szökött a szemembe. Szabó Mária. Ki lehet ez? Valahonnan ismerem e nevet. Lassan aztán rájöttem honnan.

A hírben nagyszabású temetésről volt szó, a Pasaréti gyönyörű villából. Színes riport a szokásos frá-

zisokkal. Tehát ő is meghalt. Nagyon megijedtem. Vájjon nem okoztam-e valami nagy kárt ennek az ismeretlen nőnek, amit már nem tehetek jóvá? Most már elővettem a kis csomagot. Kibontottam teljesen. Elolvastam. Láttam miről van szó.

Most már e levelek csakugyan az enyémekek lettek. Bús magányosságomban legkedvesebb olvasmányom

Olvasgatás közben gyakran eszembe jutott az, vájjon nem lenne-e nagy kár, ha a levelek a nyilvánosság számára teljesen elvesznének? A mai már mindenbe belenyugodni akaró, egykedvű világban nem volna-e jó, ha kézről-kézre adnák. Nem volna-e hasznos, ha idegenek is olvashatnák? Megismernék mérhetetlen szenvedéseinket. Azt az embertelen sorsot, mit ellenségeink nekünk szántak? Talán Krisztusnak szelleme odaparancsolná a gögös farizeusokat és írástudókat a zöld asztalhoz, hogy jóvátegyék ezeket az égbekiáltó igazságtalanságokat?...

Tedd meg tehát, amit ily esetben lehet. Kedves szolgálat volna ez a megboldogult szellemének.

Gondolj igaz szívvel arra is, ki rég elkészült már a nagy útra. Ki majd ott lesz fent együtt, boldog társaságban, a szerencsétlen Máriával és a sorsüldözött Lászlóval.

Nagyon megszorodott atyádfia

Kemenes Ágoston.

Azonnal nekifogtam a levelek olvasásának.

Mire végeztem, már nagyon késő volt. Annyira felizgatott, hogy nem egyszer abba kellett hagynom. Mikor végeztem, kimentem azí erkélyre. Előttem húzódtak a hegyek. A már gyéren megvilágított óbudai oldal. Elcsendesedett minden. Csak egy-egy elkésett autó száguldott az utcán ijedten túlköelve.

Felettem az égnek hatalmas boltozata volt. A számtalan csillag már halványodott. Amint az égnek e csodáit néztem, keserű, szemrehányó érzés

lett úrrá lelken. Minő egykedvűen, közönyösen tekintenek ezek le ránk. A földi térségekre. Az életet hajszoló embermilliókra. Évszázadezek vagy talán millió évek óta egyformán rideg érzéketlenséggel, miközben nemzeteknek százai lassan kivesznek a földről. Újak jönnek helyükbe, hogy aztán ezek is helyet adjanak, sírba roskadva, az utánuk jövőknek.

Az élet eseményáradatával elzúg mellettünk. Egykedvűen az egyének és nemzetnek fájdalma mellett. A nagy mindenség pedig élni fog mind tovább, ha mi jelentéktelen mozzanata a roppant életfolyamatnak, kiveszünk, el is tűnünk belőle.

Igazság pedig csak az, hogy van és lesz élet a maga örök folytonosságában. Halad feltartóztatlanul, könyörtelen törvényszerűséggel a maga titokzatosan kijelölt útjain a legnagyobb titok, a nagy vég felé. És ha közben a világeletnek nagy rostjából kihull a magyar mag? Mi lesz velünk? Mi lesz a magyar földdel?

Bizony már hajnalodott, mikor le tudtam feküdni.

Aztán teljesítettem a megboldogultnak kívánságát. Olvassa mindenki el a két hontalan magyarnak utolsó, szomorú üzenetét.

Első levél

Erdélyországi levelek

Kedves Mária!

Mióta megismertem, szomorú életembe egyszerre ragyogó fény sugárzott bele. Lelkemet valami kedvesen elbágyasztó melegség kezdte körülölelni. Pedig már akkor az élet szépségeiről való lemondásnak sötét hangulata lett úrrá, felettem. Miért és hogyan jött ez így, sohasem magyarázgattam magamnak. Örvendtettem e csodás változásnak. A jó» Isten kegyelmi ajándékának tekintetem ezt, melyet talán érdemtelenül juttatott nekem akkor, mikor már-már elsüllyedni kezdett lelkem hajója a fel-felcsapódó szennyes hullámokban. Ugy voltam vele, mint a földhöz ragadt szegény, ki váratlanul nagy kincsre akad. Rettegve titkolja azt. Fanatikus őrzőgéssel félti, nehogy valaki elrabolja tőle, nehogy ismét földön kúszó nyomorulttá váljon.

Miután ifjúságomnak minden kincséből kifosztott az élet, igyekeztem tehát boldoggá lenni. Nem törődtem vele igaz-e mindaz, amit látok, amit sejtek? Nemcsak szánalom-e az a szerencsétlen hadirokkant és bujdosóval szemben? Csak azt éreztem megreszkető szívvel, hogy időnként rám emeli meleg nézésű szemeit, miből mélytűzű ragyogás csillog felém. Némelykor kezembe felejtí finom formájú kis kezét.

Ügy megnyugtatót, hogy kiegyensúlyozott, bojdog és megalégedett emberrel lehetek együtt az én szétzavart, összevisszakuszált gondolataimmal, érzéseimmel. Hiszen oly szerencsés volt, hogy még szívét nem érte csapás. Nem gyötörte kimondhatatlan fajdialom a legfenségesebb emberi érzés miatt, mely jön, nem tudni melyik percben és nem; tudni honnan.

Itt ülök a felházban, csendes, magányos szobában. Az asztalra könyökölve belenézek a petroleum lámpának vörös fényébe. Lassanként elmerül lelkem a múltnak szövevényes labirintusába és amint a történelemnek hideg, homályos útvesztőin bukducsolok odébb, egyszerre csak előttem magasodik ki a ködnek sűrűjéből fénysugaras kontúrokban, Mikesnek törekeny alakja. A magába roskadt aggastyán, ki fáradtan emelte rám megtört, fénytelen szemeit és botorkálva közeledett. Görcsösen előrehajolva kémleli a messzeséget. A távolságnak kétségbeejtő ezernyi mértföldjeit, hogy megpillanthassa az erdélyi havasokat. Az üde zöld fenyveseket, a végtelen kékségbe elvesző hegyormokat. Az erőlködéstől már könnyesek lettek szemei, de belefúrta mégis azokat a nagy mindenségbe, hogy ott végre felfedezze a meszsze távolban reszkető fényét annak a kékes-zöldes színekben vibráló gyönyörű csillagnak, mely az elfelejthetetlen, kies Zágon felé mutat.

Mikesre emlékezvén, érlelődött meg nekem is, a hontalannak, a nagy bujdosó késői utódjának lelkében az a gondolat, hogy megírjam az: »*Erdélyországi leveleket* Leírjam azt a mérhetetlen és meg nem érdemelt szenvedést, ami erdélyi népünket érte. Napról-napra mindjobban földre sújtja. És kinek írhatnám ezt meg, ha nem Magának.

Az igaz, hogy tulajdonképen egy pár sablonos sort akartam csupán időnként küldeni, de ime engedelmeskedem a túlvilági láthatatlan kéz irányításának. Rálépek arra a szeszélyesen kanyargó szomorú ösvényre, melyen szegény Mikes, hazáját vesztett öreg bátyánk botorkált végig, hogy aztán ismeretlen sírjába belezuhanjon.

Talán Maga megért engem. Megért minket. Megérti a *transzilvánizmust*. Erdélynek lelkét, Erdélynek fájdalmát. Hiszen odaát a szabad magyar földön oly esetlen érthet ellenséggel, gyakran felháborító közönyösséggel néznék miránk. Félnék tőlünk, terhükre vagyunk. Pedig-pedig a magyarországi buj-

dosók egykor az erdélyi havasok elrejtő völgyeiben találtak otthont. És az erdélyi havasok merészen kanyargó szikla útjairól zengett fel a harci kürt. Ennek szavára száguldottak le Csaba útján a hajdúk, a kurucok eszeveszetten elkéseredett seregei, kiknek élén Bocskai, Bethlen, Tököly, Rákóczi fénylő alakjai lovagoltak. Ők szabadították fel a rabságba esett síksági magyart.

És most? Hiába várja a hegyeknek béklyóba vert népe a megmentő csodát. A nagy zúgást az Alföld felől. A trombitaharsogást, a győzelem vidám harci zaját. És az őrjöngő örömmordítást, mely végigzúgjon a havasokon. Behatoljon minden kunyhóba és váiasz gyanánt a Rákóczi indulóra, százezerszeresen hangozzék vissza a megalázó rabságból felszabadult erdélyi léleknek örömmujjongása. Talán már teljesen elfelejtették ott kunt a 48-at? Petőfinek és Bem apó-
nak székelyeit?

Pedig ennek az eltiport népnek gyötrő fájdalma az egész világhoz kiált. Mint óriási harsona menydörgésszerű zúgással kellene betöltse országok területeit és nemzetek lelkét! Bele kellene ordítania, mindenhova, hol a dicsőségnek és gazdagságnak jóllakottsága csendes megaláztatással emészt, hogy itt több mint ezer évet élt nép van lassú elpusztulásra kárhozhatóva. Fel kellene ébresztenie az aranyimádat, a hatalomszédület dagadó párnáin heverőkj elaltatott lelkiismeretét! Hiszen csak most, mióta hazánk elvesztése óta először vagyok itthon, látom teljes valóságában azt a rettenetességet, ami fajtámat érte. Minden percben elibém mered testvéreim, rokonaim, barátaim, mindenki zavaros fényű szeméből az őrjöngő, eltitkolt fájdalom. Az erőszakkal elnyomott szenvedélyeknek elégtételt kereső veszedelmes fellobogásai, aminek tétova fénycsóvái akaratlanul is ki-ki csapnak az izzó pupillákból.

Tehát íme elindítom útjára Isten segedelmével az: »Erdélyi levelek«-et. Időnként, amint megfelelő

alkalom nyílik, ki fogom azokat csempészni. Csak a legnagyobb titokban, mert minden sorra, ami innen kimegy, különösen Magyarországra, hisztérikus félelemmel ügyelnek. Nehogy ott kunt, pláne a külföldön valamit megtudjanak arról, ami itt történik. Óvatosnak kell lennem azért is, nehogy hozzám tartozóit ártatlanul végighurcolják a börtönök retteneteségein. Nem tudom azonban egyáltalában vajjon eljut-e magához írásom. Azért leveleimet lemásolom, elteszem és visszaérkezésem után adom oda Magának, mint Erdélyből hozott emléket.

Nagy kutyaugatás hallszik. Az ablakhoz futok. Éjszaka idegen emberek ólálkodnak a házak körül. Nagyon kell mindenre ügyelnünk. Kinézek. Látom hatalmas komondorunkat a Medvét. Fut a kertbe hátra. Zaj, zavart mozgólódás, gyors lépések hangja következik. Aztán csend. Medve diadalmas önelégültséggel lépegett visszafelé. Amint az ablak előtt elhalad, halkan füttyentek egyet. Erre ő sugárzó, hú szemével felnéz rám. Aztán visszamegy ismét őrhelyére. A kinyitott ablakon csakúgy ömlik be az illatos havasi levegő. A közelben folyó Marosról hűs párák szállnak fel. Ott kígyózik a holdvilágban, mintha most olvasztott kékes üveganyag folyna benne.

E varázslatos, holdvilágos éjszaka egyszerre csak visszavisz engem Magához.

Emlékszik-e? Emlékszik-e?

Elutazásom előtt, hogy még egyszer láthassam, leutaztam Magukhoz. Abba a, bájos kis, mézeskalács villába, mely mint a Jancsi és Juliska meséjében, az elvarázslott kis házacska, ott áll a hegyoldalon, a Balaton mellett. Mindenütt ráhajolnak a fák sűrű lombjai. Mintha a hajlékot meg akarnák védeni az avatatlan idegeneknek bántó kíváncsiskodása elől. Háta mögött a meredek szerpentinek, melyek egészen a hegy tetejére visznek fel, honnan csodás kilátás van egészen le Tihanyig. Először az almádi félsziget nyomul elő a tóba, hátrább az alsó-

őrsi, míg leghátul a tihanyi zárja el északról a látóhatárt. Mennyit gyönyörködtünk innen a végtelennek látszó hatalmas víztükörben, mely ezer színben szikrázott a nyári napsütésben.

Este lementünk a tóra csónakázni. A hold pompás fényhatásokat idézett elő a vízen. Szétterült rajta. Ezüstös-aranyos ragyogásával bevonta az: egészet. A csendesen fodrozódó kis hullámokon egyenként, mint egy-egy kis tükörben milliószor reflektálódott a holdnak kékes-zöldes fénye.

Mélyen bevezetünk. A nagy csend fojtogatóan ölelt körül, teljesen elbágyasztotta idegeinket. Az evezőket behúztuk. A csendesen ringó csónakban csak ültünk szótlanul. Csak néztük-néztük a víznek végtelen síkságát, melybe csónakunk a nagy határtalanságba mint alig észrevehető pont veszett bele. A partról, a nádas felől egyszerre fájdalmasan zokogó hangok szállottak felénk. Tárogatónak hangjai. Szomorú méltósággal lebegett a levegőben »Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi« komor kuruc dala! Sírt minden Citerne. Ezer éves magyar bánat sikongott benne. Vidáman ficáncoló harci paripa nyerítése hallszott, ütőközetre szólító riadó, hogy aztán újból elcsendesedve, lassan-lassan szívettépő fájdalom zokogjon ki a mind halkabban felhangzó ütemekből.

Mind jobban összeroskadva hallgattam a dalt. Néztem a csendes víznek tükrét, melynek alatta titokzatos mélységeknek világa van. Melynek hús hullámai talán végre is lecsendesítik a léleknek izzó fellobbanásait. Mind lejjebb-lejjebb hajoltam. A csónak egyet billent. Ekkor Maga ijedten kapott felém. Erős kézzel megragadta fejem és szigorúan szemembe nézve csak ennyit mondott, anyai dorgáló hangon:

— Laci, az Istenért, mit akar?!

Fejem térdére leroskadt. Fejünk összeborult és én éreztem könnyes arcát — könnyes arcomon.

Az elveszett múltat vagy a meg nem talált jövőt sirattuk-e?

Emlékszik? Emlékszik-e?

Erre a szent fájdalomra kérem ne felejtse el eltiport és meggyalázott fajtámat és a szegény hazátlan bujdosót, a Maga nagyon szerencsétlen, de hű és igaz

Lászlóját.

M á s o d i k levél

Haza—először—
Szomorúországba !

Kedves Mária!

Mint látja, csakhamar írok újból.

Mikor este felmegyek a szobámba, körül fog a nagy hallgatás. Olyan egyedül vagyok ismét, olyan elhagyatottan egyedül. Ekkor mindig Magára gondolok. Odaállok az ablakba és nézem-nézem a csillogos eget. A havasoknak tiszta levegőjében az égi mécsesek oly pompásan sziporkáznak, mint sehol máshol. A hatalmas jegenyék a ház előtt sejtelmesen susognak. Hajladoznak, mintha hozzám akarnának vigasztalóan beintegetni az ablakon. Elmesélni mindazt a nagy eseményt, miket őseink életéből, e hű és örökös őrtállók ellestek. A történelem kulcsával lezárt múltnak féltve őrzött ezer titkát felttárni, melyek itt élnek fűben, fában. A szikláknak dohos barlangjaiban. Az ősi házaknak hallgató falai között.

Ma is sokan voltak nálunk. Rokonaim, barátaim. Találkozni akartak velem. Beszélni a messze elszakadttal. Hallani csak egy-két szót is, mely reménytelenségüknek vak sötétjébe kis sugarat veszen bele. Bús magyarok, hazájukat veszített testvéreim ezek, kiknek nem tudok semmit mondani. Majd megszakad a szívem, mikor oly bizakodóan és reménykedve néznek reám. Hazudnom kell. Általános, ostoba frázisokat dadognom, mert ha mindent elmondanék, amit gondolok, akkor igazán siralomvölgyévé változna át a Maros völgye.

Este felé szoktak összegyülekezni az ismerősök. Egyenként szállingóznak s szép rendben ülnek le a nagy szobában. A komor, megtört arcok önmagukba roskadva néznek a messzeségbe és várnak. Várnak, mert tudják, hogy nemsokára elkezd a társaság va-

lamelyik fabulázó tagja mesélni. Úgy elmondani valamit, mint a székelly ember, azt nem tudja senki más. Szájából csak úgy folyik a szó. Először ünnepestélyes eposzi méltósággal. Lassan, halkan. Majd a szavakat a lélek folyton változó hangulata festi színre. Aztán az elkeseredésnek sötét foltjai jelennek meg lelkének palettáján. Majd a szilaj katonás elszántság ragyogó piros színei, amiket aztán felváltanak a jóízű székelly humornak vidáman tarkázott, rózsaszínben vibráló fénycsóvái.

Az ilyen intimus együttlétben, hol mindenki leveti a szürke konvenciók nehézkes ruháját, lassanként felbányásszák szívük mélyéből a nemrég lefolyt nagy történelemnek, a betörésnek szívszaggató emlékeit. Az emberek csendben hallgatják a szót. Már nem is röstellik egymás előtt a minden nyomorúságot kiáltott és megedzett férfiak sem, ha barázdált arcukon szép lassan folyni kezdenek a könnyek.

Ma este Gábor bátyámon volt a sor. Elmondta a világháború végét és azt, hogyan került ismét hazarab Székelyországba.

A háború véres rohanása már végig viharzott rajtunk. A félelem, a bizonytalanság szorongó érzése fojtogatta a lelkeket. A levegőben állandóan pokoli zene zúgott. Ágyúdörgés, a sebesültek halálhörgése, a géppuskák megőrjítő szabályszerű kattogása, a repülőgépek folytonos berregése. Itthon pedig az aszszonyok hisztérikus sírása, az idegeket lassan megörlő búsulás. Csak időnként tört ki a görcsösen összeszorított vértelen ajkak közül az elkínzott lelkek fájdalmas jajkiáltása.

Hazuról rémhírek érkeztek. Az ellenség a havasokban átlépte a határt. Azt suttogták beavatott helyeken, hogy Székelyföldről eszeveszett menekülés indult meg. Hiába akartam többet megtudni. Mindenütt izgatott félelemmel titkolóztak. Pár nap múlva aztán megoldódott a szörnyű rejtély.

Egyik nap délután lerongyolódott, félig őrjöngő tömegek kezdték ellepni a fővárost. Szomorú hír-

hozói el nem hihető eseményeknek. A pályaudvarokon veszélyes tolongás kezdődött. Rokonok és ismerősök reszkető keresése a menekültek között. Rémes felsikoltások a találkozásoknál. Leromlott testeknek lezuhanása a hideg betonkockákra. Új vonat érkezése. Ezelős összefutások, aztán ismét kétségbeesett szétszaladások. Az idegek a végsőig kezreztre voltak feszítve. Az embereket a lihegő bosszúvágy, egyben a tehetetlenségnek megalázó érzése fogta el. A pályaudvarnak óriási boltíveit egy sárba tiprott nemzetnek égbe feltörő, hisztérikus sikongása töltötte be.

Aztán ez is elmúlt. A bizonytalanságnak lelket sorvasztó hónapjai is eltelték. A halottakat elsirattuk. Az élőket igyekeztünk megvigasztalni. Szívünk, hogy meg ne szakadjon, áltattuk magunkat kalandos magyarázatokkal, naiv reményekkel. A legvalószínűbb híreknek is örvendettünk.

Később aztán mégis csak megindult a közlekedés az elzárt területekkel. Már levél is érkezett. Agyoncenzurázva. Pedig nem volt azokban semmi. Sablonos hírek jelentéktelen dolgokról. De a közönyös betűk mögül kihallatszott a kétségbeesésnek szomorú sírása. Százszor neki fogtunk az olvasásnak, de sohasem tudtuk meg igazában mi volt benne, mert már az első soroknál elhomályosították látásunkat az előretörő könnyek.

Végül az a csoda is elérkezett, hogy haza lehetett menni. Voltak elszántak, kik azonnal útra keltek. Olyan felkészültséggel, mintha legalább is a legsötétebb Afrika őserdőibe mentek volna. Aztán mind többen neki bátorodtak. Még egyszer látni akarták az eltemetteknek sírját és még utoljára meg akarták ölelni az életben maradottakat.

Nekem is írtak. Unszoltak a hazautazásra. Először szeretettel, majd mikor előle kitérni akartam, keserű szemrehányással. Nem mertem határozni, mert rettegtem mindattól, amit látni fogok. Nem bíztam lerongyolódott idegeimben. Nem hittem, hogy ez uta-

zást baj nélkül kibírom. Hónapokig készülődtem, míg végre mégis határoztam. Ekkor aztán következett a fényképezés, rendőrség, útlevel, vízumnak borzalmi. Még itthon is folyton rettegni kellett, nehogy valami bajt csináljunk ebben a zürzavarban. Hát még mi lesz ott, az ellenséges földön? Mit csinálnak majd velünk?

Lesz-e elég lelki erőm, hogy átlépjem az »új határt?«

Végre mégis elindultam. A kanyargó vonatból kihajolva síró lélekkel búcsúztam el a magyar alföldtől. Lassanként megadtam magam sorsomnak, mert már közeledtünk az erdélyi tájaknak kedves képeihez. Oda, hol boldog időknek visszamosolygó emlékei kezdtek lelkemben felrajzani. A távolban a levegőben, a Királyhágónak alig látható kontúrjai lebegtek. Az égen szürke felhőrongyok siettek felénk, szomorú hírnökei az *őshazának*.

A vonat mind zakatolt tovább. Egyszerre csak lassítani kezdett. Az emberek izgatottan siettek az ablakokhoz. Megdőbbsent arcok bámultak ki a mezőre. Az ijedt ajkak hangtalanul mozogtak. Azt sutogták egymásnak:

— Az új *határ!*

A vonatra idegen katonák kapaszkodnak fel nagy zajjal. Zörgő fegyvereikkel durván csinálnak maguknak utat a folyosókon. Mindenki megijedve húzódik vissza fülkéjébe. Szólni sem mernek. Harsány vezényszavak hallszanak. Elszedik az útleveleket.

Pár perc múlva le kell szállani a vonatról. A csomagjaikkal keservesen küzködő tömeget a katonák betereleik egy Ids szobába. Vámvizsgálat. A vámőrök mindent durván összeturkálnak. Fenyegetőzések, elkobzások, büntetések. Sírás, káromkodás. Az utasokat egy másik szobába lökdösik be. Kezdődik a várakozás az útlevelekre. Ember ember hátán szorong. A fáradságtól és idegizgalomtól már alig lihegnek. Csomagjaikat már alig tudják cipelni.

Vérszegény, vánnyadt asszony alig tudja gyermekét karjában tartani. A falnak támaszkodva áll csupán, míg más két gyermekei szepegeve huzza lefelé ruhájánál fogva. A levegő kezd elviselhetetlenné válni. Kimenni nem lehet. Minden ajtóban fegyveres katonák vannak. A türelmét veszíteni kezdő tömegeből szidalmak, gyűlölködő szavak hangzanak fel mind gyakrabban. Itt-ott verekedések kezdődnek. Egyszerre éles sikoltás hasítja át a levegőt. Egy gyenge öreg asszony összeesik. Erre állati ordítás zúg fel.

— Eresszék ki szegényt! Eresszenek ki mindenkít!

A katonák az asszonyt mint egy zsákot kihuroolják a levegőre.

Már-már forradalmivá válik a hangulat, mikor végre megkezdődik az útlevélkiosztás. Az emberek hegyin-hátán rohannak a fülkéhez, ki ahogyan bírja ordítózza:

— Az enyémet, az enyémet! Az útlevelemet!

Újabb roham, újabb veszekedés, verekedés, szidalmak, gorombáskodások. Hiába! Mindenki előretolakszik, mert már elmondották mások, hogyha valaki nem kapja meg idejében az útlevelet, nem lesz ideje a jegyváltásra és itt marad idegenben, az állomáson. Boldog tehát az, ki már útlevelét megkapta. Átverekszki magát minden erővel a pénztárhoz.

Kezdődik a jegyváltás kálváriája. Szándékos félreértés a jegykiadó részéről. Kínos magyarázatások magyar és idegen nyelven. A meglevő jegyek visszautasítása. A hivatalos írások rosszakaratú vizsgálása. Rossz jegy kiadása, hibás átszámítás, visszaadás. Végül is az utas belenyugszik, hogy mindenben megkárosítják. Ráfizet, de mindegy, csakhogy kikerülhessen a perronra. Ki a szabadba! Csak ki, mert már majdnem mindenkit ájulás környékez.

Az új szerelvény már a síneken áll. Lélekzetvesztítve rohan mindenki arra felé. Nyögve hurcolják nehéz csomagjaikat. Elesnek, valahogy feltámpász-

kodnak. Ekkor meg már a csomagot ejtik ki fáradtan reszkető kezeikből. Az arcokon a verejték csak úgy csurog le. Most már azonban mindegy! Csakhogy a vonatra feljuthassanak. Végre elérnek a vagonokig. Megmaradt erejük utolsó erőfeszítésével dobálják fel a csomagokat. Taszigálják fel az asszonyokat, a gyermekeket. Váratlan füttyülés. A vonat megindul. Rémult sikoltások!

— Lemaradtunk! Lemaradtunk! Álljanak meg! A csomagunk! Istentelenek! Latrok!

Az idegen mozdonyvezető hideg göggel néz le a felkapaszkodó, leeső, síró és átkozódó tömegre. A mozdony hangos pöffögéssel rohan tovább.

A vonaton ülőkben a megalázásnak és a bosszúnak izgalmai reszketnek. Lassanként mégis lecsillapodnak, mert hiszen még boldogoknak kell lenniök, hogy feljutottak. Később a hazai tájnak szépsége enyhítette felindultságukat, sőt egy-egy meglepő panorámánál még a halvány mosoly is felcsillan az arcokon. Az összevissza zavart anarchisztikus érzések lassan, csendes melancholiává olvadnak fel.

A távolból lámpáknak imbolygó fénye csillan fel. Az ott — már Várad. Nemsokára berobogunk a jólismert faoszlopos állomásra. Az érkezés zaja egyszerre csak felzúg. Ide-odarohanás, kiabálás. Futkosó, árút kínáló gyermekek. Kiabálásuk hangzavarába csak belesívít élesen az új, a balkáni idióma.

— Ape recse! Ape recse! Friss vizet!

Míntha szíven ütöttek volna. Megtántorodtam. Ezek az idegen szavak, mint a kimondott halálos ítéletnek szörnyű bizonyosságai úgy sújtottak le rám. Ebben a pillanatban ébredtem először igazán tudatára annak, hogy hazátlan vagyok. Hazátlan saját ősi hazámban. Most már minden az övék. A hegy, az erdő, a város. Még! a testet üdítő víz is. Nem merem senkire nézni. Nehogy meglássák rettenetes fájdalmamat arcomon és hogy én se lássam a fiatal szemekben a lemondásnak korai kétségbeesését.

Újból elindulunk. Rövid idő múltán a vonat lassan vonszolja magát felfelé. Az ablakoknál állók mohón gyönyörködnek a minden pillanatban változó képekben. A hasadékok és leomlások által megszagatott hatalmas sziklafalakban. A vonattal szembe nagy zúgással hegyi patak zuhan le. A szerelvény nehezen kanyarog ide-oda a serpentinén. Most már kényelmesen lehet látni az erdőt, aminek fái majdnem a sínek mellett merednek az égnek. Olyan ez, mint egy ember alkotta pompás sétaút. Lombfákhoz szokott szemünk csodálkozással temetkezik bele a fenyők tragikus hangulatú zöldjének sötétségébe. A rengetegből sejtelmes suhogás hallatszik ki. Az a titokzatos erdőzúgás, mit egykor álmodozva az illatos fűbe leheveredetten annyiszor hallgattunk.

Már jól fent voltunk a hegyekben, mikor az egyik kanyarulatnál feltűnt a hold. Zöldes-kékes fényével beborította az egész vidéket. Sejtelmes álomvilágba ringatta bele lelkünket. Az erdőnek hűvös illata nagy erővel áradt be az ablakokon. A nagy városban elkínzott tüdő alig tudta befogadni az életet adó ózont. Itt ebben a fenséges csendben a szív, ez a javíthatatlan, naiv szív elfelejtett egyidőre mindent.

Aztán berohantunk Kolozsvárra. Hiába fúrom bele a szemem a sötétségbe. Nem látok semmit. Nem látom ifjúságomnak boldog hazáját. Az Alma Martert, hol nagy magyar tudósok ajkairól ittuk fel az élet mélységeinek, az égi magasságok nagy titkainak éltető vizét. A színházat, hol legnagyobb tragikus művészünknek, E. Kovács Gyulának vallásos áhitattal hallgattuk megrázóan nagyszerű Shakespearalakításait. A főteret, hol az ifjúság sóvárgó érzésekkel nézte mindennap végig, körbe-körbe sétáló szépségeit és közéleti hírességeit Erdélyországnak.

Fütyty, zakatolás, a kérlelhetetlen vasszekér ragad tovább az éjszakába. Leérünk a Mezőségekre. Az egyhangú tájon aztán teljesen utolér a fáradtság. Testileg-lelkileg kimerülve elszunnyadok.

Pár óra telhetett el, mikor csak felriadtam ká-

bult álmomból. Rohantam az ablakhoz. Mintha megéreztem volna, hogy itthon vagyunk. A holdvilágban ott csillogott előttünk a Maros. Aztán jöttek egymás után a jól ismert állomások. De mintha gonosz szellem gonosz keze garázdálkodott volna itt, mindenütt érthetetlen feliratok voltak. A zamatos székely nevek eltűntek. Barbársággal eltorzított balkáni elnevezések kerültek helyükbe, amik fenyegetően meredtek az ablakokból elálmélkodva kinézők felé.

A Maros mentén mind magasabbra kapaszkodtunk. Elkezdődtek a pompás fenyvesek. A fenyősétányok nyomon kísérték a síneket. A boldog találkozásnak túlradó örömében szerettünk volna minden egyes fát végigsimogatni. A kis oldalvölgyekben már a hajnalnak szürkésege derengett. A hegy lábainál szétosztán fekvő kis falvakból idehangzott a hajnali harangszónak mélabús kongása. Szomorú üdvözlése a bujdosóknak, a hazatérő bús magyaroknak.

Végre otthon voltunk. Az állomáson, zajongó tömeg volt. Nézem az idegen embereket és keresem az enyéimet. Egyszer csak látom, hogy két fáradt öreg törekszik felém. Szomorú arcom, megtört szemek. Összeölelkezés. Fojtott zokogás.

Aztán elindulunk. Szorosan egymás mellett kezüket fogva, mint kis gyermekkoromban. Megyünk be a faluba. Nem merek semmit kérdezni. Hiszen tudjuk, hogy ott lebeg a néma ajkakon a szörnyű híradás bizonyossága. A tragikus való. Az a borzalom, hogy:

— Erdély *elveszett!*

Közönyös dolgokról, erőltetetten folyik a beszélgetés. Át kell mennünk a Maroson.

— Mi ez? — riadok vissza. A vashídnak csak roncsai vannak meg. Összevissza töredezve meredeznek egyes darabjai szerteszt és ijesztően állanak ki a vízből. A néma kérdésre a válasz:

— Ez is akkor történt. Felrobbantották. —

Az ideiglenes fahídon tehát felkanyarodtunk a főútra. Rémulten állok meg ismét. Megborzaszt, amit

látok. Az út túlsó oldala, egészen hosszában, fel a templomig, le van. égve. Omladozó, megfeketedett falak, megs zeneseidit gerendák. Mindenütt mész és szentörmelék rendetlen összevisszaságban.

A szomorú válasz erre az volt:

— Ez is akkor történt fiam. —

Pár perc múlva az ősi hajlék előtt állunk. Hatalmas jegenyesor árnyékozza be védőleg a házat. A kertnek ajtaja nyikorogva nyílik meg. Régi emberek hű szeme fogad. Oriási kutya bolond ugrándozással kering körülöttem. Meg kell simogatnom buksi fejét, hogy megnyugodjon.

— Hát jó öreg pajtás, megismertél? —

Csakúgy vinnyog örömeben. Amint nézzük a hű állatot, mindnyájunk szeméből elerednek a könnyek.

Belépünk a szobába. Szememmel, lelkeimmel minden tárgyat végigsimogatok. Aztán ki a kertbe, hol a gondos háziasszony, édes anyám dolgos keze, a színpompázásnak ragyogó tobzódását varázsolta bele a virágágyakba. A levegő tele van édes virágillattal. A konyhakertnek fűszeres szagába pedig belevegyül a közeli erdők fenyőgyantájának sajátságos illata.

Végig megyek a fenyősoron. Aztán leülök a hársak alatt levő kis, kerek asztalhoz. A hűs árnyékban lassan megnyugszom ismét. Érzem a teremő erőnek változhatatlan, mindenható hatalmát, mely feltornyosítja a hegyeket, kivájja a sziklamedret és tenyészetet hoz a földre.

És az ember... az ember?, Ahelyett, hogy tehetlenségének tudatában alázasosan borulna le az úr előtt, merészen szembeszegzi magát az ősi elrendezéssel. Elbizakodottságában elválasztja a hegyeket a vele együvé tartozó alföldtől. A vizek forrását azoknak torkolatától. Balga hiszékenységében azt képzei, hogy ha a papíron odahúzza a gonoszság és tudatlanság öntelten pirosuló határvonalait, azok csakugyan el is lesznek egymástól választva örökre.

A toronyból harangoztak. A régi ismerős hang békésen szállott át a falun. Onnan ki a rétekre, a hegyekbe. Krisztusnak mindent megbocsátó lelke borult szívemre s mindenki iránt túlradó szeretettel töltötte azt meg.

Ekkor vonatzakatolás hallatszott a közeli állomásról. Hangzúrzavar és ebből kihallatszott a bántóan felcsattanó éles hang:

— Ape recse! Ape recse!

Rémülten ugrottam fel. Szemem előtt vörös fénypontok kezdtek ugrándozni. Egyszerre eltűnt a megbocsátásnak szentimentális hangulata. Hiszen itt, mindenütt a gyűlölet éli vakmerő orgiáit. Rá akarom rohanni a láthatatlan rémre, hogy szétzúzzam a rabbilincsnek húsba és lélekbe mélyen belevágó láncszemeit.

Szembe jött velem édes anyám. Szomorú szemekkel, kedves mosollyal nézett rám. Felemelt karom lehanyatlott. Hiába minden! Változtatni a durva valóságon nem tudok. A tehetetlenségnek megszegyenítő könnyeivel borultam anyám kezére. A sűrű cseppek aztán lehullottak a földre, hol elvegyültek az ősi rögöknek szürke porával.

Csak most találkoztam igazán szülő anyám és őseimnek itt lebegő lelkével.

Eddig tartott a szomorú mese. Aztán felmentem szobámba és ígéretemhez képest íme írtam Magának.

Mire e második leveletem befejeztem, a havasok ormán már a hajnal pírja ragyogott. Kábultan dőltem ágyamba. Nemsokára halotti álomba merültem.

És Magáról álmodtam boldog álmot.

Kezeit csókolja igaz és hűséges

Lászlója.

H a r m a d i k l e v é l

Templom—iskola!

Kedves Mária!

Ma van első vasárnap, mióta hazajöttem. Készülünk a templomba. Már másodikat harangoztak. Indulnunk kell! — hangzik a magyar házaknál.

Mi is szedelőzködni kezdünk. Nem megy nagyon könnyen, mert nagy a család. Na meg aztán mindent jó rendben kell otthon hagyni.

Az embereknek egész folyama hullámszik a főúton a templom felé. A falu idegen lakossága szintén ünnepi ruhában az utcákon állingál. Tisztelettel nyit utat a templomba igyekvő magyarok előtt épúgy, mint régen. A páronként haladók csendes beszélgetésben, komoly arccal mennek egymás után. A templom lassanként megtelik. Az első padokban, a már talán évszázadok óta megszokott helyen, a régi tekintélyes magyar uricsaládok tagjai ülnek. Mindenki illő tiszteletudással hagyja szabadon ez üléseket.

A templom hűvösségébe besüt a nap. Ragyogó fénye játékos kedvvel, ugrándozva suhan végig a falakon. Rendre végigcsókolgatja a szentképeket, a primitív aranyozott szobrokat. Aztán megpihen a nagy oltáron, amit a jó lelkek virággal díszítettek fel.

A sekrestyéből kezd kiáradni a tömjénnek édes füstje. Nemsokára megszólal a csengő frissen kalimpáló, kedves hangja. Kilép a pap.

A misét megkezdik. A lelkésznek komoly arcán az Isten szolgálatának boldog elragadtatása látszik. A templom hangulatában pedig ott vibrál a nagy nyomorúságoknak mélységes szomorúsága. Az üldözött magyaroknak nehezen visszafojtható felzokogása ránehezedik mindenre. Az oltárra szegzik szemeiket,

melynek könnyfátyolán át keresik az Urat, az oltári szentséget. A ragyogó aranytartóban Jézus testét, megváltásunknak fenséges szimbólumát.

Alázatosan imádkoznak. Időnként felemelkedő arcukon a lelki megbékéltésnek nyugodt fénye ragyog. A szent falakat nemsokára betölti az éneknek felfelé szárnyaló hangja. A falakról visszaverődő hangözön kiárad a cinterembe, onnan az útra. Az elhaladó emberek, kik a földi életért robotolva nem térhetnek be, legalább egy pillanatra megállanak és mély megilletődéssel vetnek keresztet magukra.

A misének vége. Kezdődik a szent beszéd. Az elmélkedés tárgya — a babiloni fogság. Mint a harsona, úgy zeng szava a lelkipásztornak, mikor elmondja az ember romlottságát, melynek miatta az Urnak le kellett sújtania a kevélyekre, földi hatalmukban elbizakodottakra. De elmondja a megaláztatoknak lelki és testi gyötrelmeit is. Kínjait azoknak, akiket a történelem uralkodásra teremtett, kik szabadságra születtek. Most pedig rongyokba burkoltan, nehéz rabszolgamunkában vonszolják elnyomorodott testüket.

És a lélek?! E hitvány földi burokba zárt lélek pedig csak sir, sir és vonaglik.

Visszafojtott hangon, minék azonban minden szavát hallani lehetett, beszélt a zsarnokok gőgjérői, mely dühös gyűlölséggel elégíti ki bosszúállásának nemtelen érzéseit. Megvető kárörömmel szemléli az egykor szabad nemzet tehetetlen vergődését. A szolgaság sárba lealázó nyomorúságait. Szól azokról a kegyetlen ostorcsapásokról is, melynek; minden suhintása véresre vágja a szerencsétlenek halvány orcáját.

— És ki ment meg minket kiáltozták a rabok? Ki szabadít ki minket; e földi pokolból, a babiloni fogságból!? — Szólt szívem árkoló an a lelkész.

— Az Isten! Jézus! A hit! A templom! — Kiáltja feleletképen önkívüli lázban a pap, úgyhogy

megreszketnek a szíveli és végigszalad az idegeken a forró láz.

— Fel a lelkekkel testvéreim! A földi nyomor ne tegyen porban, kúszó állatokká. Fel a szívekkel oda, hol mé van igazságszolgáltatás, hol él még a könyörület, de ahol megtorlás is van a bűnös gonoszságokra. Jöjjetek a templomba! Ez még a tiétek! Lelketeknek szent érzéseit földi hatalmak el nem vehetik! Mig e szent falak állanak, mig azok megtelnek hívőknek seregével és amíg felzendül benne őseinknek vigasztaló szent éneke... addig élünk! —

Az emberek magukba roskadva hallgatják az intelemnek dörgő igéit és lelkükbe bele égetődik a nagy szó, a nagy fogalom, a legyőzhetetlen erő:

— A templom! —

A lelkész tovább szól az ő népéhez. Alázatos kérő, könyörgő hangon. A szülői szívekhez, a magyar lelkekhez.

— Következik az ősz. Megnyílnak az iskolák. Be kell vezetni a gyermeket a tudásnak világába. Hova járjanak azonban az embercsemeték? A háború és megszállás tönkretette szép iskolánkat. Nincs pénzünk a javítására. Ezzel szemben az új állami iskola gyönyörű berendezésével készen várja a magyar gyermekeket. Az új urak pedig követelik, hogy azok odajárjanak. Itt nálunk szegénység, de — fennmaradás. Ott gazdagság és hatalom és számunkra a halál kétségbeejtő biztonsága. Oh én szegény leromlott, koldus népem, ne késsél a választással. Add gyermekedet a vakolatot hullató rongyos düledező, de magyar iskolába. A rongyosok iskolájába. Tudjátok jól, ha nem lesz annak elég tanulója, az állam ezt is bezárhatja. Csak az ő iskolája marad meg. —

— Nyissátok meg szíveiteket, de erszényeteket is. Adjatok oda garasokat, honnan a műveltségnek és tudásnak fényes aranyait viszik haza gyermekei-

tek. írásban kell köteleznetek magatokat arra, hogy a gyermekeket ide járatjátok szeptemberben. Ha nem tudok elég ily kötelezvényt bemutatni a hatóságnak, akkor már ősszel nem nyílnak meg régi falai az ősi iskolának. —

— Értsétek meg! Többé soha... soha! Segítsetek nekem, segítsetek magatoknak, mert megmondatott az írásban, hogy *elvész az, ki csak sírni és panaszkodni tud, de cselekedni nem!* —

A rabszolga magyarok megrendülve eszmélnek rá a történelmi veszedelemnek nagyságára, mely nagyobb a tatárdúlásnál, a török rabságnál is. Ezeknek elmúlásával a letarolt talaj a megmaradt egészséges gyökerekből röviden ismét virágzásba borult. Ezer, millió embersarj lepte el a hazának téréit, melyek aztán ismét a magyar lélek imádságos hozsannáját zengették e földön és küldöttek fel az égbe hálaadás gyanánt. De mi lesz most, ha a talaj teljesen kiszikkad? Ha a növények gyökereit halálos biztonsággal elszárítjuk. Ha helyettük a dúsan öntözött és féltve gondozott idegen virágok¹ sokasága fog kinőni, amelynek sűrűjéből a gyéren megmaradt magyar virágnak csenevész teste csak bátortalanul fog kiemelkedni? Mi lesz, ha még aztán ezek is eltűnnek? Tele lesz virággal ugyan minden, de annak sem színe, sem illata, sem lelke nem lesz már többé a mienk.

— Isten segíts! — Imádkozik végül megcsukló hangon a lelkész.

— Isten segíts! Patrónánk, Mária Szűz Anyánk, el ne hagyjál nagy szorongattatásunkban! — Sor hajtják utána alázatos megadással az emberek.

És amint gondterhelt arccal és zajgó szívvel lassan megindultak kifelé gépiesen, öntudatlanul is ismételtették a két megmentő varázsigt.

— Templom! Iskola!

Megrendülve hallgattam én is a padban. Éreztem egy nemzet elpusztulásának tragikus hangulatát.

Láttam lelki szemeim előtt miként bontogatja fejünk felett fekete szárnyait a történelmi elenyészás zordon hollója. Tehetetlen elhagyatottságomban én is az Úrhoz kiáltottam fel, ki látja szegény üldözött népemnek széttaposott és sárban vonagló szívét,

— Uram ne hagyd el őket! Oltalmazd meg elszakított véreinket! —

Egész nap szemem előtt volt a pap alakja, amint széttárt karokkal ott állott az oltáron, mintha élő kereszt lett volna. Folyton visszazengett lelkembe intő, könyörgő szavainak hangja. És minél többet gondolkodom, mindjobban kezdem érteni e két szó jelentőségét.

— Templom! Iskola!

E két szó, a rabszolga magyaroknak bús jajkiáltása. Vájjon a mi szabad, boldog magyarjaink ott kunt, megértik-e szintén e két szóból kiáradó történelmi értelmet. Vájjon megérik-e az ő számukra is e két nagy szellemerkölcsi erőnek nemzetfenntartó és történelemalkotó fontosságát? Tudják-e azt, hogy számukra is a fennmaradásnak történelmi parancsszava e két szó?

— Templom! Iskola!

Fáj a szívem, hogy mindig csak ilyen szomorú, komor dolgokról kell írnom. Magam is félek saját magamtól. Legjobban szeretnék kimenekülni az emberek nyomorúságos vü ágából ki az ős fenyesekbe és primitív életet élve nem tudni semmit a mai legműveltebb kornak emberi aljasságairól. Legközelebb újból egy fejezetét fogom leírni az itt levő magyar Kálváriának.

Igaz, hú

Lászlója.

Utóirat. Mikor épen a postára akartam vinni levelem, rémült suttogással adják tovább a megdöbentő hírt a faluban.

— A papot hajnalban elvitték a katonák! —
A jó Isten oltalmazza meg szegényt!

N e g y e d i k l e v é l

M e n e k ü l é s

Kedves Mária!

Mióta itthon vagyok és lépten-nyomon találkozom ismerősökkel, de különösen a baráti és rokoni arcokon, ott látom egy nagy titoknak érzését. És bármennyire is el akarják kerülni annak kimondását, mégis akaratlanul is elhagyja ajkukat a fájdalmas sóhaj.

— Szegény Mária!

Ez a Mária az én édes testvérem volt. Bárhova megyek, bárkivel beszélek, mindenütt csak az ő emlékével találkozom. Bárhova nézek, ott áll előttem szomorú, halovány arca. Máriának tragédiáját részleteiben még magam sem ismertem. Hiszen el voltunk szakítva teljesen hazulról. Csak annyit tudtam bizonyosan, hogy meghalt. Az otthoniaki sem merték a részleteket megírni, mert féltek attól, hogy sok csapás miatt tönkretett idegeim talán ki sem bírják legkedvesebb testvéremnek szörnyű sorsát.

Most már mindent tudók és ime leirom, mert ha el *nem* mondhatom valakinek panaszkodásom, meghasad a szívem nehéz bánatában.

A székely havasok alján fekvő kis városkában titokzatos sürgés-forgás volt. Tanácskozások a városházán. Katonáknak, civileknek ideoda futkosása. Lázás telefonálás, táviratozás. A lakosság idegei már kánpadra voltak feszítve. Végre kipattant a titok.

— Az ellenség a határokhoz közeledik! Ki kell a várost üríteni! A betörés már 24 órán belül lehetséges! —

Az emberekben megdermedt a vér. Hiszen még pár nappal ezelőtt a hatóságok egyenesen megtil-

tották azt, hogy az előrelátók és a már csomagolással kész családok elutazhassanak. Pedig már egy hete reszkető félelemmel várták a történendőket. Most itt volt a végveszedelem bizonyossága. Mintha súlyos taglóval ütötték volna föbe az embereket. Félig megroskadva, lógó fejjel ödöngtek ide s tova. Értelmetlen beszédek folytak. Rohantak a lakásból az istállóba, a csűrbe, a kértbe. Lázás kézzel kapkodtak értéktelen holmik után és a legértékesebbeket észre sem vették. Mindenki csomagolt. Az eszeveszetség tetőfokra hágott.

Nálunk is felfordult minden. Otthon volt 74 éves édesanyám, nővérem három kis gyermekével. Egyik még ölbeli. Bátyámnak felesége szintén három kis gyermekkel. Férfi nem volt a háznál. Magam a fronton voltam még, úgyszintén öcsém és másik bátyám is. Másik öcsém otthon volt, de halálos betegen feküdt lakásán. Mindennek lelke édesanyám volt. Ő, aki oly hosszú évtizedeken át, szegény édesapám korai halála után meg nem szűnő hittel és makacs kitartással tartotta bennünk a lelket. Most is ő rendelkezett. Ép ezért talán a legnyugodtabb ház a mienk volt a szörnyű felfordulásban. Szemben lakott velünk volt képviselőnknek családja, kikkel benső baráti viszonyban voltunk. Ez nagy szerencse volt számunkra, mert nekik többrendbeli lovuk volt, kocsijuk, szekerek, marháik. Tehát meg volt a reményünk, hogy a mieinkkel együtt a málhákat könnyen átszállíthatjuk a völgyünket körülvevő hegyeken. És ha már a túlsó oldalon leszünk, akkor az ott fekvő kis székely városban rokonaink között ismét biztonságba leszünk és megvárjuk azt a pár napot, míg a veszély elmúlik. Majd aztán ismét visszaköltözünk.

Vége a csomagolással készen voltunk. A szobákat úgy hagyták nagyjában, amint volt. Bútorokat nem mozdították meg. Az ezüstneműeket eldugdosták. Még a felvevő ruhák egy része is ott maradt a szekrényekben. Legsükségesebb felvevőruhákat,

ágyneműt vittek magukkal. Az ólban ottmaradtak a gyönyörű fajdisznók, a kedves kis malackák. Csirkék, kacsák, libák, pulykák. Nem is tudták számbavenni mennyien. A gyönyörű kert tele volt az érő gyümölcsnek fűszeres illatával.

Hiába volt minden! Hiába néztek könnyes szemekkel mindent százszor végig. Már többet búcsúzkodni nem lehetett. Menni kellett. A ház nagy kapuját bezárták. A kulcsot átadták a szomszédoknak, kik megmondották, hogy ők ott maradnak. Majd etetik az állatokat és vigyáznak mindenre, ,amíg visszajönnek.

A kocsik, a szekerek ott állottak készen a ház előtt levő kis téren. Aztán átmentek beteg öcsémhez, ki lázban égő arccal hevert az ágyban és folyton hallucinált.

— Jönnék, jönnék! Fussatok! Fussatok! Az Isten megáldjon! —

Megrendülve állották körül a beteget, Ilyen állapotban elszállítása lehetetlen volt. Rá kellett szegényt bízni a szomszédok jóakarására. Az elbúcsúzás szívszaggató volt. Különösen Mária nem bírt fájdalomával. Sógoromnak állandó harctéren való távolléte idegeit máris tönkretették. Minden pillanatban félni lehetett, hogy összeesik. Erőszakkal kellett elvinni.

Most már elhelyezkedtek a kocsikon. A csomagos szekerek és a cselédek előrementek, hogy legyen elég idejük a hágókon felérni a tetőre. Kocsisunk, Están bá felmászott a bakra. Levette kalapját, keresztet vetett s deresedő fejét meghajtvá, félhangon mormolta:

— Szűz Marjám segiccs!

Megindultak.

Mindenki visszafordult és nézte a mindjobban távolodó ősi hajlékot. Édesanyám felállott a kocsi-ban. Előrehajolva tekintett vissza s amint eltűnt a házak halvány képe, lerogyott az ülésre. Végig-

patakozott a könny az arcán. Elpusztíthatatlan lelki energiája *megettöri*.

Mária anyám kezébe temette arcát és sikongó zokogása csakúgy rázta testét.

Mindenki sírt.

A gyermekek szepegeve bújtak anyjuk ölébe s csodálkozva, értetlenül nézték a dolgokat, mert hiszen az utazás az őt szemükben a legnagyobb öröm volt.

A menet aztán felkanyarodott a kígyózó utakon a hegyekbe. A hűvös, fűszeres levegő, a gyönyörű tájkép, a csodás csend szép lassan elcsitította a lelkeket.

A város gyorsan kiürült. Csak a földműves lakosság maradt ott és az iparosok egy része. Egész délelőtt nem történt semmi. Időnként ugyan szárnyrakelt egy-egy rémhír, de aztán ismét elcsendesedett minden. Öcsém láza csodálatos módon egyszerre kimaradt. Oly jól érezte magát, hogy a szomszédok biztatták az elutazásra. Hír jött ugyanis, hogy este felé vonat jön, ami a menekülőket felveszi. Testileg, lelkileg oly erősnek érezte magát, hogy elhatározta az utazást. Először azonban megnézi a házat és amií kell még elrendez. Aztán kimegy az állomásra és ott várja be a vonatot.

Amint a házhoz ért, legnagyobb csodálkozására a kaput tárva-nyitva kapta. Elképedve állott meg. Nem értette a dolgot. Botorkálva, botra támaszkodva ment be. A konyhaajtó szintén nyitva. A szobák előtt elhúzódó virágház ajtaja is nyitva volt. A konyhába ment be. Senki. A második, a harmadik szobába szintén, de minden tárva-nyitva. Végre a negyedik szobában beszélgetést hallott. A fal mellé lapulva benézett. Három ismerős oláht látott, kik a város végén laktak. A drága bútorokat, a vitrinnek drágaságait mustrálgatták. Bicskával kinyitották és tartalmát egy zsákba kezdték gyorsan belerakni. Ekkor már tisztában volt öcsém a, helyzettel. Tehát

már itt lehetnek a közelben, mert már megkezdték nyugodtan és biztonságban a házak kifosztását. Ezek a legkorábban tudhatták a helyzetet, mert egészen fent laktak a hegy alján, ahonnan a betörőknek jönniök kellett.

Ijedten bandukolt ki a házból és a következő kis utca sarkán megbújva, várta a történendőket. Pár percnyi idő múltán csak látta, hogy a disznók, a kis malacok, a baromfiak csendesen bandukolnak kifelé a kapun. Utánuk a zsákokkal megterhelt férfiak, kik a mellékutcán sietve hajtották a jóságokat a város vége felé. Az emberek az ablakfüggönyök mögé bújva, megrémülten látták a jelenetet.

Őcsém egész testében reszketett. Érezte, mi sors vár rá, ha betegen itt marad. Vagy nyomorultul vész el a bekövetkező felfordulásban vagy legyilkolják egyszerűen, mint kellemetlen és veszedelmes szemtanút.

— Menekülni! Menekülni!

Zúgott lelkébe a kétségbeesésnek parancsoló szava. Gyorsan hazakocogott. Hamar becsomagolta egy kis kofferbe a legszükségesebbeket. Pénzét papírjait. Értéktárgyait újságpapírosba kötözve ingébe, lábravalójába dugdosta el. Senkinek sem szólva a történekről titokban megindult az állomás felé, mely a város közepétől legalább három kilométernyire volt. El fog-e odáig jutni? Lesz-e elég testi és lelki ereje arra?

A főutca teljesen üres volt. Mintha kihalt volna minden élet. Csak a mellékutcákon látszott ide-oda mozgás. Senkivel sem találkozott. Ennek tulajdonképpen örvendett, mert félt, hogy valaki megállítja és kirabolja. A piacon nyoma sincs a kocsinak. Tehát ez a reménysége is elveszett. Itt a menekülés lehetősége és neki nem lesz annyi ereje, hog a hosszú utat megtegye. Minden erejét összeszedte. Már nem is botorkált, hanem bukdácsolt a városon kívül kezdődő kihalt országúton.

Távolból az állomás folyton erősödő zúgását hallotta. Meg akarta gyorsítani menését, összeesett. Késervesen feltápáskodott. Pár lépés után újból lero-gyott. Most már nem tudott felállani. Csak úgy vonszolta; magát a földön, mint az útszéli béna koldus. Messziről hangzott a vonat dübörgése. Erre, amint ott félig térdelt félig állott, artikulátlan állati hangon elkezdett ordítani:

— Várjanak! Várjanak! Mentsetek meg, ha van Istenetek! —

Amint így őrjöngött, a városból kocsi robogása hallatszott. Vágtatva az állomás felé. Majdnem elütötték az út közepén fetrengő embert. Ekkor ismerték fel a bennülök szerencsétlen öcsémet, ki már csak kezeit égre emelve, integetett feléjük. Jó ismerősök voltak. Gyorsan egyik leugrott, Felnyalábolta és bedobta a kocsiba. Aztán rajta!

Szerencsére beérkeztek, mikor már berobogott a vonat. Az emberek ordítva rohanták meg azt. Mindenki a másikat taszigálta le. Óriult kapaszkodás kezdődött mindenütt. Mindenki kétségbeesett arra a gondolatra, hogy lemarad és el kell nyomorultul vesznie. Végre mégis csak rendeződött a minden önfegyelmezést elveszített tömeg. A felszállás sikerült. Öcsém meg volt mentve. Jó emberei ápolás alá vették, elhelyezték, már úgy, ahogy lehetett. És a rettenetes menekülés legnagyobb csodája az volt, hogy élve jutott fel a fővárosba.

Ezalatt már lassan ereszkedtek a hegyről le a betörők. A várost kezdték fokozatosan ellepni. Óvatosan nyomultak mind előbbre, mert féltek, nehogy meglepetésszerű megtámadásban legyen részük. Mikor azonban látták, hogy a város jóformán üres, minden haderő elvonult belőle, megkezdték a város felprédálását. Először az élelmiszereket, ruhákat, majd az állatokat szedték össze. Később a bútorokat csomagolták szekerekre és indították útnak a havasi oláh községek felé.

Az ottmaradt földművesnépet még akkor okos előrelátásból merni bántották. Munkaerejükre még nagy szükségük volt. Na meg ismerték a székely embernek vakmerő elszántságát és nem akartak erőszakkal valami veszedelmes vérengzést előidézni, amelyben nekik is sok vesztenivalójuk lett volna. Az ottmaradtak pedig életösztönből és számításból fogcsikorgatva, de színleg mindenben alárendelték magukat az idegen uralomnak.

A menekülők szomorú karavánja pedig¹ azalatt haladt fenn a hegyekben. Senki nem vette észre a havasoknak páratlan szépségeit. Mindenki a bizonytalan jövő rossz érzésével bámult maga elé. Már sirni sem tudtak többé. Csak egy-egy nagyon kedves emléknél csuklott fel egyik-másikban az elfojtott fájdalom zokogása.

Délutánra érve, már kezdett mutatkozni a tömeges menekülésnek minden nyomorúsága. A mellékutakról állandóan újabb csatlakozó embercsoportok özönlöttek a főútra. Megállították az egész menetet. Az összetartozó szekerek, állatok elszakadtak egymástól. Óriási zürzavarok támadtak. Csak nehezen, sok civakodás, erőszakos veszekedések árán lehetett a rendet ismét helyreállítani. Senki sem akart a másiknak engedni. Sokszor már majdnem egymásnak mentek fejszével, rudakkal. Úgy látszott, mintha a hazátlanná vált bujdosók józan eszüket teljesen elveszítették volna és elpusztítja egymást a maradék magyarság is.

Fokozta a bajt az is, hogy a lábon hajtott jószágok kezdtek kimerülni. A csomagos szekerek elé fogott marhák is. Az állatok meg-megálltak. Elmaradozva, a fűvet eszegették. Ha erőszakkal továbbhajtották a fiatalabbja befutott az erdőbe. Utánuk menni már nem volt idő. A kövér disznók, a hatalmas bivalyok, az ökrök lefeküdtek egy-egy bokor árnyékába és nem mozdultak onnan, bárhogy ütötték-verték. Kénytelenek voltak ezeket mind otthagyni, egy-egy ember felügyelete alatt, kik aztán majd idő

múltán továbbhajtják őket. Egymásután állottak meg a marhaszekerek is, mik a csomagokat vitték. Itt sem lehetett más megoldást találni, mint hogy az elmaradókat kiállították a sorból az út szélére pihenni.

Végre felértek a tetőre. Boldogan állott meg pihenőre ember, állat. A visszánéző bujdosók előtt kitárult az elipsziszalakú zárt gyönyörű völgy, melyben egymás mellett sorakozott a szeszélyesen kanyargó patakok mentén a 12 székely község. Elhelyezkedtek, falatoztak. Járkáltak, hogy elgémberedett tagjaikat kiegyenesíthessék. Egyszerre csak rémült sikoltás hangzott fel. Mária volt. Mind odafutottak. Ijedten néztek arrafelé, hova izgatottan mutatott. A legszélső községből sűrű füstoszlop kanyargott fel az ég felé.

— Már ott vannak! Előre, előre! — kiabálta Mária eszelősen.

Végignéztek a lábuk előtt ide-odakanyargó serpentinekre, melyek tele voltak rendetlenül heverésző állatokkal, csomagos szekerekkel.

Mit csináljanak ezekkel? Itt hagyják sorsukra? Mindegy! Az emberélet drágább.

Tehát előre, előre! E kincseket érő jószágokat és csomagokat soha többé nem látták gazdái. Mindenmind kárrá ment.

Felkerekedtek tehát, hogy minél előbb tető alá jussanak és kipihenjék az átélt borzalmak fáradságait. Az út lefelé már könnyebben ment. A leszen-tülő napnak aranyos sugaraiban már ott látszottak a városnak bizonytalan kontúrjai. A haladás azért is ment jobban, mert már csak a lovas kocsik és szekerek voltak együtt. Minden más elmaradt.

Végre beérkeztek a városba.

Leírhatatlan kép tárult szemük elé. A legnagyobb zűrzavar. Itt is megkezdődött a menekülés. Tanácsadó, segítő rokonok helyett megőrült embereket találtak, kik saját magukon sem tudtak segíteni. Az időt nem

lehetett vesztegelni. Tehát gyorsan ki az állomásra. Hátha el lehet vonattal menni. Mire felcihelődtek volna, jött a lesújtó hír, hogy az utolsó vonat elment már. Az is katonavonat volt, melyre civilnek felszállani szigorúan tilos volt.. Nem maradt egyéb hátra, mint csak tovább — tovább! A férfiak már látták, hogy csak a legszükségesebbet menthetik meg és hozzátartozóiknak drága életét. A megindulás nagyon keservesen esett, mert már az embereken, feezdett a halálos kimerültség mutatkozni. Az állatok ezalatt, az egy óra alatt, eléggé kipihenték magukat. Jó bőven ettek. Tőlük meg lehetett volna azonnal indulni. De az asszonyok, a gyermekek egészen odavoltak. Már se ülni, se feküdni nem tudtak. Az apróság sírva esett, botorkált ide-oda. Alig lehetett őket elcsitítani. Végre a szekerekbe egy-egy szegletet csináltak nekik, hol a csendes sírásban elfáradva, végre elaludtak.

Már jó este volt, mikor egy szép szász városba értek. Halálos csend volt mindenütt. Az emberek csak a leeresztett függönyök mögül nézték a gyászos menetet. Senki sem mert előjönni. Csak a kapuk aljaiból surrant elő egy-egy székely cselédleány. Tágranyílt, rémült szemekkel, imádságos, reszkető hangon kérdezték, mi van az otthoniakkal, a többivel? Mikor pár siető szóból megtudták a valót, zokogva néztek a bujdosók után s a hideg kövekre lerogyva órákig nem tudtak bemenni a házba. Reggelre kelve aztán mind szétfutottak, ki honnan való volt.

Éjfél felé járt, mikor a másik szász városba értek. Itt már hosszasan kell pihenni, mert sem állat sem ember nem bírta már. Legalább egy napig szándékoztak maradni, ha lehetne, többig is. Régi családi ismerőshöz akartak menni, dúsgazdag gyároshoz. Talán megesik a szíve a szerencsétleneken.

A város egészen sötét volt, mintha teljesen kihalt volna. Az ijesztő némaságba megnehezedett szívvel, rossz sejtelemmel botorkáltak odább. Vaktában men-

tek előre az ismeretlen helyen, mikor egy nagy épületsoportot értek el. Szerencsére ez volt a gyártelep. A férfiak elindultak, hogy valaki élőlényt hajszojjanak fel. Nagynehezen ráakadtak a kapura. Be volt zárva. Sok kínnal keresztül másztak a magas vasalkotmányon.

A ház felé mentek. A járkálásra bent a házban is mozgás támadt. Az, egyik szobában a leeresztett függöny mögött idegesen ide-oda libegő világosság tűnt fel. Hamar odaszaladtak. Kopogtatnak az ablakon. Először halkán, majd erősebben, sőt elkeseredetten, mert ha itt helyet nem kapnak, végük van. Pihenés nélkül tovább menni úgy sem tudnak. Végre óvatosan kinyílt az ablak és kis résen aggodalmas hang kérdezte.

— Ki van ott kint? Mit akarnak? Megkönnyebbülten lélekzettek fel. Röviden elmondották a történeteket.

— Várjanak! — volt a rövid válasz.

Hosszú várakozás. A házból kihallatszik az ide-odajárás. Az izgatott, elfojtott vitatkozás. Végre egyik ajtó csendesesen megnyílt és megjelent abban egy nagy darab ember istállólámpással kezében. Rideg szavakkal adta meg a választ.

— Az úr beteg. Nem tudja fogadni az uraságokat. Nem ellenzi azonban, ha a raktárépületben elhelyezkednek. Csak azzal a feltétellel, hogy mihelyt az ellenség közeledik azonnal legnagyobb oendben tovább mennek. A vidék román terület. Nem lehet tudni, mikor tör be a falvak fosztogató népe. Ők is rettegve várják az elkövetkezendőket. Felelősséget semmiért nem vállalhatnak. —

A rémhír nem ijesztette meg őket. Nekik már minden mindegy volt. El voltak minden iránt fásulva. Csak megállani, csak aludni, csak lehajthassák valahová fejüket. A kocsik legnagyobb csendben behajtottak. Boldogan, megkönnyebbülten vonult be a nagy társaság a raktárhelyiségbe, melynek egyik szeglete

tele volt áruval. A lisztes zsákok jó szaga eltöltötte a termet. Gyorsan fekvőhelyeket rögtönöztek. A vízvezetéki csapnál nagy élvezettel mosakodtak meg. Kezdttek ismét emberekké válni.

Közben bejött a gyáros megbízottja. Hentesárukat, friss kenyeret, gyümölcsöt, vaját, sajtót, sőt még tésztát is hozott magával. Letelepdedtek és lakmározni kezdettek. A gyermekek boldog örömmel habzsolták fel a nagyszerű szőlőt- és ízletes süteményeket.

Aztán boldogan dőlt ki-ki előre elkészített vacára. Pár perc múlva az alvásnak szabályos lélegzetvételét lehetett hallani. Az álomnak varázs szárnyain visszaszállottak mind a havasok alá. Az elhagyott kedves otthonba.

Mintegy három óra telhetett el, mikor úgy éjfél után fél órakor ismét megjelent a gyáros megbízottja a teremben. Csendesen a legszélső férfiúhoz ment és óvatosan költögetni kezdte. Végre, mikor az illető magához tért halkán elmondotta neki, hogy rossz híreket kaptak. A parasztok csakugyan be akarnak jönni hajnalra a városba. A gyáros kérve-kéri, hogy azonnal induljanak el, mert őt is, de a menekülőket is a legnagyobb veszély fenyegeti. Álmos lélekkel az illető nem tudta megérteni mi történt vele. Csak lassan ébredt tudatára annak, hogy hol van és az elmondottak mit jelentenek. Riadtan ugrott térdre. Miként költse fel a szerencsétlen, boldogan álmodókat. A kedves gyermekeket, a kimerült asszonyokat. Újból neki hajszozni őket a menekülés borzalmainak.

Meg kellett lennie! Először rendre a férfiakat ébresztette fel. Majd az erősebb lelkű nőket. A gyermekeket csak akkor, ha mindennel kész lesznek. Ekkor a földre letett gyertya köré gyűltek. Legtöbbje már csak bamba egykedvűséggel hallgatta meg az újabb rémhírt és a kiadott szigorú rendelkezéseket. A szekereket gyorsan előhúzták. Befogtak. Bent addig elkészültek a csomagolással. A gyáros megbízottja

még egy nagy csomag élelmiszert adott fel az első kocsira. Aztán eltűnt a sötétben. Meg) sem tudták jószágukat köszönni.

Pár perc múltán ismét lent voltak az úton s legnagyobb csendben igyekeztek kifelé a már éledezni kezdő városból. A járóművek ritmikus mozgása újból elaltatta az embereket. A fejek leestek. Az asszonyok ráborultak gyermekeikre. A férfiak egymásra. Aludtak, nem törődtek semmivel. Mindegy, ha másik percben agyon vágják is, mert csak aludni akartak. Aludni és nem tudni semmit arról, ami van és még kevésbé, ami még lesz.

Hűvös szél kezdett fújni. A levegőben érezni lehetett az eső szagot. Úgy elsötétedett, hogy már mozdulni sem tudtak. Meg kellett állaniok az út szélére húzódva. Nemsokára el kezdett az ég zengeni. Minden pillanatban szólt a mennydörgés. Olyan ropogással, mintha ezer foszlányra hasadt volna az égnek végtelen kárpitja. Az állatokat alig lehetett tartani. A férfiak leugrándoztak és hozzájuk siettek. Közben el kezdett zuhogni az eső. Itt nem lehetett maradni. Be kellett menekülni az erdőbe. Sikongások, jajgatások, káromkodások közepette valahogy egy ösvényen bekerültek a fák közé. Csak az ige tartotta, hogy a síkos úton a szekerek mind egymásra nem dőltek. Mégis sikerült a sűrűbe behúzódní, honnan némi biztonság érzésével nézték a természetnek grandiózus színjátékát.

A nyugalom azonban nem tartott sokáig, mert a nagy eső megtöltötte a fákat. A suhogó ágakról kezdett a víz először csak cseppekben, majd patakokban leömleni. Hiába volt védekezés kendőkkel, pokrócokkal, kábátokkal. Nemsokára mindenki átázott és vacogva, nyöszörögve bújtak össze az emberek. Az alakatlan tömegben összeroskadt bujdosók úgy érezték, hogy itt most már a vég! Tovább úgy sem bírják. El kell mégis pusztulniuk! Hála Istennek! Legalább vége lesz mindennek!

A vihar mégis csak engedett vadságából. Lassan

az eső is elállott. Az ég alján derengeni kezdett. Az éjszakának rémségeit végre elűzte a fény, a meleget hozó nap. Ez reményt, újból lelket vert bele a társaságba. Újból el kezdettek szedelőzködni. A hideg sárban bokáig kellett járni. Lábukról az átázott könnyű cipő lefoszlóban volt. Amint minden lépésnél a hátborzongató lucok ki és befolyt, rémülten rázkódtak össze. Aztán felvergődtek az országútra, mely már mégis szárazabb volt. Elhelyezkedtek a kocsikon. Megindult ismét a bujdosóknak istenverte hada. Lelkük már nem bír semmi ellentállást kifejezni. Újból csak összeestek, mint élettelen hullatömegek.

— Csak aludni! Csak aludni! — motyogták gépiesen az elfehéredett ajkak.

— Csak meghalni! Csak meghalni! — zokogták magukban a végsőkig megkínzott emberlelkek.

Közben megvirradt teljesen. Diadalmas színpompában jött fel a nap. Sugarai kacagva hullottak a földre. Gyorsan felszáradt minden. *Növény, állat*, ember csakúgy fürdött az új életet adó melegségben. A szekerek is lassan ébredezni kezdettek. A csudálkozva kinyílt szemek bámulva nézték a fényben úszó ismeretlen, kedves tájékat. És a még nemrég földön kúszó, kétségbeesetten nyöszörgő lelkes állat, mely ma ismét és annyiszor azelőtt lemondani készült mindenről, odadobta magát gyáván, akarat nélkül sorsának, most a kis napsütésre ismét mindent elfelejtett és remélni kezdett.

Jelentkezett az életnek legbiztosabb, legkönyörtelenebb figyelmeztetője — az éhség. Előkerült minden és valósággal ráestek az; ételre. Állati ösztönösséggel, eldobva a civilizáció által rászokott társasági formákat, csak gyúrték a falatokat szájukba. A levegőt az álkapsok ritmikus mozgásának sajátságos zaja töltötte be.

Újból erőre kaptak. Megkezdődött ismét a bujdosás. Már mélyen bent voltak a magyar földön. Ha

feljutnak a tetőre, talán már meg is pillantják az Alföldnek gyönyörű síkságát. Már biztonságban érezhették magukat. Az ellenségről itt semmit nem tudtak azok a fálvak, mikén keresztülmentek. Még a menekülésről sem. Hitetlen arccal hallgatták az elmondottakat. De mert látták, hogy szenvedtek és nyomorultak és magyarok, mindenben segítették. Élelmet, felvevő ruhát, cipőt adtak, mert a sok sárban, vízben és az éles köveken való gyaloglásban a láb-beli valósággal le kezdett fosztani lábukról. Hiszen mind könnyű, városi félcipőben indultak el, abban a reményben, hogy még aznap este letelepszének a hegyen túl lévő székely városban.

A bujdosásnak megalázó nyomorúsága legjobban Máriát viselte meg. Már csak alig lézengett. Csak testileg volt közöttük. Édesanyám volt állandóan mellette. Csak ő tudta megnyugtatni. Most is leszállva, hogy az állatokat kíméljék, gyalog mentek Mindig mellette volt. Együtt lépkedtek csendesen. Mária félig anyánkra dőlve ment tovább. A lemenő nap aranyködbe burkolta a vidéket. Az úton végigvágódó sugarak aureoleának fényébe öltöztette a lassan bandukoló bujdosók táborát. Kedves kis hegy közeledett feléjük. Mária hirtelen megállott. Zavaros szeméssel nézett a hegy felé. Majd velőtrázó sikoltás tört elő torkából. Pár lépést előre bukácsolt és a hegy felé mutatva, kiabálta.

— Ott van! Most jön ki a várkapun! A lovag! A rettenetes, az igazságot tevő lovag! Fehér lovon. Kezében óriási pallos, bíborköpenye úszik utána a levegőben. Utána a többi lovag. Most errefelé néz. Észrevett minket! Látjátok, minket néz! —

Ekkor térdre hullva könyörgött:

— Állj meg! Légy könyörületes velünk szemben! Tégy igazságot, sújtsd pora ellenségeinket! —

Aztán felugrott és előre szaladt.

— Elfordult! Tovább megy! Ne engedjétek! Könyörülj rajtunk!...—

Ekkor megbotlott egy kőben és élettelenül zuhant le a földre. Az egész vérfagyasztó jelenet pár másodperc alatt folyt le. Mindenkinék lába belegyökerezett a földbe. Tanácstalanul nézték a szegény megzavarodott emberléleknek kínos vergődését. Most mind odafutottak. Felemelték. Letisztították ruháját. Letörölték sáros arcát hűvös vizes kendővel. Aztán édesanyám vállaira rogyott. Később felemelte fejét és csak nézett, nézett a nagy messzeségbe és mintha onnan a megkönnyebbülésnek kegyelme érkezett volna el szomorú szívéhez, egyszerre csak patakszani kezdett a könnye és sírt hangosan, keservesen. Mindenki érezte, hogy meg van mentve újabb rohamtól. Sírása is lassan engedett látszott, hogy megkönnyebbült a lelke.

Édesanyám, mint egykor a kis gyermekhez kedves szavakkal szólt hozzá és ő ellenállás nélkül alázatosan engedelmeskedett. Most már belátták, hogy a menekülés így nem folytatódhatik tovább. Nagyobb városba kell érniök, ahol orvos, kórház van, különben elveszítik Máriát. Szerencsére jó hírt hallottak. Jó órányira állomás van, melyen rendszeren jár a vonat. Megnyugodva siettek oda.

Csakugyan, ott volt az állomásnak kedves kis épülete. A menekülésnek biztos lehetősége. A vagonokat tologatták ide-oda. Az állomásfőnök nagy csodálkozással fogadta a szomorú, rongyos karavánt. És mikor megtudta sorsukat — hiszen az ő székely vérei voltak, azonnal intézkedett. Elővontatott egy marhakocsit és az egész társaságot minden megmaradt csomaggal, beleköltöztette. Azonnal a szerelvényhez tolatta, mert már itt volt az indulás ideje. Telefonált egyben, hogy e kocsit a fővonal állomásán szintén azonnal csatolják a legkövetlenebbül induló vonathoz. A vicinális vidám pöfögéssel indult el és alig telt el félóra már ott voltak a másik állomáson.

Itt már nagy zűrzavar fogadta. Akkor érkezett oda a menekülőknek első nagy hulláma. A szerel-

vények már ott állottak a síneken. A kocsik tele voltak jajveszékkel emberekkel. Mindenütt ordítózza kiabálták:

— Induljunk, induljunk! Ne várjunk senkit! —

Ilyen hangulatban csak a legnagyobb nehézséggel lehetett megcsinálni azt, hogy titokban mégis oda-kapcsolták az ő kocsijukat is. Ha ezt a tömeg észreveszi és látja, hogy ezért vesztegelnek, talán szét-tépte volna őket. Már mindenki elvesztette minden ítélőképességét, emberiségét és csak az a fanatikus vágy élt mindenkiben, hogy végre egyszer már szűnjön meg a menekülés. Annak elviselhetlenné vált gyötrelme.

A vonat csakugyan elindult, melynek csak egy végállomása volt már, a magyar főváros. A biztonság, a pihenés, egyelőre) legalább megnyugvást hozott.? Ahogyan megkezdődött a vonatnak szabályos mozgása a bujdosók azonnal összeestek és elaludtak. Ki amily helyzetben tudott. Félig ülve, félig fekvé vagy összegubancolódva egy-egy szegletben a csomagok között. Gondolkodni képtelenek voltak. Csak a testi összeroskadottságnak tehetetlensége uralkodott rajtuk. Egész idő alatt sem nem ettek, sem nem ittak. Csak aludtak. Aludtak öntudatlan, tompa álomban.

Este érkeztek meg. Vártam őket. A hatalmas érkezőcsarnokban infernális zaj, sikoltozás, kiabálás volt. Végre ráakadtam édesanyámékra. Megborzadtam, amint őket megláttam. De erőt vettem magamon. Itt sokat beszélgetni nem lehetett. Gyorsan intézkedtem. Szétosztottam a társaságot a rokonság között. Kocsikra tettem és elküldöttem.

Édesanyám, Máriával és gyermekeivel hozzám jöttek. Nagy lakásban elfértek kényelmesen. Végre hát fedél alatt voltak ismét. Élvezték a legnagyobb boldogságot, hogy megfürödhettek, tisztát vehettek. Becsületes, jó meleg ételt ehettek. És a legfőbb gyönyörűséget, hogy tiszta ágyban, biztonságban hajthatták végre le szegény, árva fejüket.

Később külön lakást vettek és így a családi otthonnak intimus melegsége is visszatért hozzájuk. Mária lassanként mindjobban helyrejött. Édesanyjának gondos ápolása, gyermekeinek kedves társasága megvigasztalták. Már az élet kis kellemességeinek is kezdett örvendeni. Már mosolygott is időnként. Arcáról eltűnt a lelki zavarodottságnak kifejezése. Szép szomorú szemei kezdettek régi fényükben ragyogni.

Közben, alig telt el három hónap, az ellenséget kiűzték Erdélyből. Sőt a hűtlen barát és szövetségstársnak területét is elfoglalták.

Mihelyt kitavaszkodott már nem lehetett édesanyámékat visszatartani. A kerti munkák elvégzésére mindenáron otthon akartak lenni.

Házunkat borzalmas állapotban találták. Üresen, elpusztítva, Egyik szobának még a falát is lebontották. Valami katonai irodát rendeztek oda be. Csak óriási energiával sikerült a mindenhova széthurcolt holmiknak romjait összeszedni. Hetekig járták a falukat.

Végül mégis csak berendezkedtek. Újból kezdhették az életet. Kétségbeesett erőfeszítéssel éjjel nappali munkával tudták csak a mindennapit megszerezni és az elvesztetteket pótolni.

Két évig élvezték ismét saját otthonuknak gyönyörűségeit, a biztonságnak édes érzését és azt a boldogító tudatot, hogy a magyar föld ismét szabad. A történelmi igazságszolgáltatás íme meghozta ítéletét és megbüntette a gonosz bűnösöket.

De a háború még mindig folyt. A harctéri hírek és az itthon sugdosva elmondott újságok időnként meg-megrémítették a szíveket. Később kezdtek a hírek rémhírekké kifejlődni, melyek mind valószínűbbekké váltak. Vereségek a harctéren. A frontok felbomlásának kezdete, mint pozitív értesülések jutottak a köznyilvánosságra. Egy nap megjött a

legborzasztóbb híradás. Felfordulás, gyilkolás, pusztítás a fővárosban. Kitért a véres munkásforradalom.

Alig lehetett mindezt Mária elől eltitkolni. A helyzet rohamosan romlott. Már kezdtek az idegen területet megszálló csapatok visszavonulni. Nemskára megjelentek a németek Erdélyben és zárt tömegekben vonultak nyugat felé. Erre minden felfordult. Senki sem tudta, mi következik, csak a bentlakó idegenek. Ezek a szomszéd fajrokonokkal még a békében megegyeztek Erdély elfoglalásában.

A havasokból, a már védtelen határokról, mik a városka felett pár órajársnyira húzódtak el, vad hírek érkeztek. Vésztjósoló mozgolódások kezdődtek a városnak a hegyekben felhúzódó részein, hol az idegenek laktak. Martalóccsapatok tűntek itt-ott fel. Végre egy napon aztán jött a lelkeket megdermesztő hír. Az ellenség már megindult le a havasokról. Menekülni nem lehet. Nem is voltak képesek még egyszer végigcsinálni a második menekülésnek borzalmait. Történjék bármi, itt kell maradniok.

Nem is maradt egyéb hátra, mint térdre rogyini ellenállás nélkül és megadni magát. Nem lehet mást tenni, mint meghajtva egykor büszkén hordott fejünket, a megalázásnak és meggyalázásnak arculcspásai alatt — meghalni.

Erdély, Erdély most már valóban elveszett! Az egész ország egy nagy szívszaggató sikoltásban tört ki. Aztán minden elhallgatott. A halálnak csendje borult a székelly havasokra.

Otthon azonban csak egy sikoltást hallottak. A legborzasztóbbat rájuk nézve, minek rémületétől nem tudtak szabadulni. Ez Máriáé volt. Mikor látta, hogy mi történt, kitért rajta az eszelősség.

Hetekig őrjöngött. Sikoltozása, vérfagyasztó sírása felverte időnként az egész utcát. Már a gyengébb idegzetű emberek nem is mertek a ház előtt elmenni, mert folyton hallották a rémült kiáltásokat:

— Jönnök, jönnek! Meneküljünk! Édesanyám,

édesanyám! A gyermekek! Mentsétek meg a gyermekeket! —

Látták, hogy emberi erő és tudomány nem tud már többé segíteni. Csak a jó Isten. És ő segített. Áldassék érte szent neve.

Megelégelte az ő és a mi fájdalmunkat. Fenséges kezét gyengéden rátette bolond kis szívére, mely nem tudta elviselni fajtájának történelmi megaláztatását. Megszűnt érte fájni, dobogni. Szegény, szomorú szolgáló leányára ráborult az örök éjszakának békét adó nyugalma.

Ez volt Máriának és székely fajtámnak bús tragédiája.

Már másnap, hogy hazaérkeztem, kimentem a temetőbe. Ott nyugszik Mária édesapám mellett. Balfelől szíve mellett első kis gyermeke.

A temetőben senki sem volt. Sehol emberi élet, csak a természetnek legyőzhetetlen tenyészete. A sejtelmesen suhogó fák, a fűszeres illatú virágok, az ágakon vidáman ugráló madarak. És mindezek felett a kék égbolt végtelenjén ott ragyogott a nap. Ura, parancsolója mindennek, ami a földön él. Órákig állottam a sírok előtt. Már nem volt többé könnyem. Nem volt már többé gondolat! sem.

Aztán az emlékezésnek zűrzavaros útján egyszerre csak szemeim elé varázsolódott egy gyászszegélyű lap. Olvasom rajta:

— Az Úrnak bölcs rendelkezésébe való alázatos belenyugvással tudatjuk, hogy a jó leány, a jó testvér és anya... —

Mintha az örökkévalóság titkainak végtelen mélységeibe pillantottam volna bele. Most már értem e sablonos szavaknak a gyarló földi életen túl való értelmét. Hitvány testi mivoltunknak haszontalan voltát. És azt, hogy az univerzum, a föld, a nemzet, mi és Mária mind csak szállongó pelyhek vagyunk, miket az Úr, ha eljön bölcs rendelkezésének ideje, belefúj a megsemmisülésnek mindent megdermesztő végtelenségébe.

Térdre estem és imádkoztam. Alázatos megnyugvással alávettem magam az Úr bölcs rendelkezésének. Megtisztult és felemelt szívvel tartam ki előtte sokat szenvedett lelkemet és várom a felettem való bölcs Ítéletet is.

Mi íme járjuk tovább a földi nyomorúságoknak rögzös útjait. Legalább Mária kimenekült a bús siralom völgyéből.

Ő már ott fent van. Megszabadult a földi salaknak lelket lenyűgöző erőitől. Most már többé nem lázong sorsa ellen. Most már boldog talán? Értünk reszkető szíve végre megnyugodhatott.

Ezt a levelemet csak későn tudom majd útra tenni. Úgylátszik figyelnek. E szomorú világban nem szeretnék senkinek még újabb bajt okozni. Ezért türelmet kérek.

Igaz és hű

Lászlója.

Ö t ö d i k levél

Isten szolgája —
nemzet szolgája

Kedves Máriám!

Már ismét vasárnap van. Ennek legfőbb eseménye a templombamenés. És pedig ma a reformátusba.

Itt Erdélyben majdnem mindennapi az, hogy a családokban az egyes egyházak hívei a továbbmenő ágakban képviselve vannak. Ezért mondotta egy erdélyi származású nagy államférfiú, hogy a magyar társadalom a vegyes házasságokon épül fel. Ez ha nem is teljesen megfelelő az országra nézve, de Erdélyre igen sokban találó. Itt magyarok találtak magyarokra és a szívnek nagy érzéseinél nem képezett elháríthatlan akadályt az, hogy valaki a másik egyházhoz tartozott. Itt oly veszélyeztetett volt mindig a helyzete a magyar fajnak, hogy legmagasabb életösztöne a fennmaradásnak azt parancsolta, hogy minden magyar a magyarral a legbensőbb lelki viszonyban legyen.

Nem véletlen, hogy a világtörténelem legelső vallásszabadságát deklaráló törvénye Erdélyben született meg. Oly időben, 1571-ben, mikor a legműveltebb nemzeteknek sem volt lelki szüksége a vallástürelemnek szent érzése és amely dátum után egy 30 évig tartó vallásháború pusztította Európa legelső népeit. Tette sivataggá legszebben megművelt területeit.

Különben! e városban élő református egyházi létrejövése is egyike a legérdekesebb kulturmértke a problémáknak. A falu egyik végén emelkedik a katolikus templom. A másik végén a görögkeleti. Tehát a magyar és az idegen. A falu közepén házak közé beékelve, épp csak akkora helyen, hogy maga az

épület fér el, a református templom. A lelkész lakása az messze van a falu végén. Egy óra járásnyira a havasokba felhúzódó völgynek az oldalán. Úgy-e furcsa dolog.

Még csodálatosabb azonban az, hogy Kálvinnak nyakas népe, hogyan törhetett utat magának ide. Ebbe az idegen világába a vallási felfogásnak. Még titokzatosabb az, hogy e kis sziget, e parányi református egyházközség miként maradhatott fenn a katholicizmus és orthodoxia végtelen tengerében.

Onnan alulról a Maros-menti falvakból szívartogtak fel és ékelődtek bele az új lélekországba, mert közvetlen a falu felett a hegyektől kezdve már kezdődik Gyergyóország, tovább Csikország, a katolikusok szent földje. Délre a Mezőség felé pedig a keleti egyháznak területe. így élt itt a kicsiny eklézsia kicsiny népe szívós székely és kálomista kitartással. Fanatikus erővel és elszántsággal védte hitbeli és fajbeli birtokállományát. Vájjon meddig fog még ez a csoda tartani?

Édesanyám már a reggelinél szorgatott, hogy készüljünk. Nehogy elkéssünk. Az istenitisztelet előtt szerettem volna találkozni a lelkésszel, régi volt egyetemi barátommal. Édesanyám szomorúan figyelmeztetett, hogy szegény a súlyos csapások alatt nagyon megtört. Akkor nem is figyeltem meg a megjegyzésnek valódi értelmét. Csak később emlékeztem rá. Meg akart kímélni a bús hangulattól és így még nagyobb lelki megrendülésnek tett ki.

A templom előtt voltunk. Úgy látszik épp el akarta mondani a dolgot, mikor rozoga szekér állott meg. Rossz gebe volt belefogva, rongyos kóchámmal. Édesanyám megfogta a kezemet és halkán súgta.

— Vigyázz fiam! A tiszteletes úr!

Csodálkozva néztem arrafelé, de nem láttam őt sehoh. Ekkor két székely ment a szekérhez és ember-

roncsot emelt le onnan. Lassan, óvatosan bevitték a templomba. A hívők szomorúan, lehajtott fejjel megindultak utána. Míg megrendülve néztem a bús menetet, a kurátor lépett hozzám.

— Bíróságról-bíróságra, börtönről-börtönre hurcolták, így került aztán hozzánk vissza nyomorékul.

Én is bementem a templomba..

Itt oly leverően szegényes volt minden. A falakról hullott a vakolat. A padok egyszerű, festetlen fenyőfából voltak. És az Úr asztala. Jaj, az Úr asztala kopott, már szakadozni kezdő terítőjével, úgy a szívembe vágott bele.

Felhangzott a zsoltár. A bizodalom éneke. A meg nem rettenő hithűségnek harcos himnusza.

Az ének alatt a csontos (arcokon kisimultak a ráncok. Égnek szegzett homlokukat a lélek megnyugvásának szelíd békéje ragyogta körül.

Az Isten szolgálja az Úr asztalánál ült. Megbénult lábaival sem felállani, sem a szószékre felmenni nem tudott. Ülve mondotta el a; könyörgést. Szavai belemarkoltak szomorúságukkal az emberek lelkébe. De a nagy búbánatból kihangzott az örök életnek és üdvösségnek is boldog ígérete.

Beszédében a keresztényüldözésekről szólt. Ama Traianus császárról, ki alatt újult erővel lángolt fel a gyilkolás tüze. Plinius helytartójáról, ki a keresztényeket hitük elhagyására akarta kényszeríteni és az ellenállókat a 120 éves Simeon jeruzsálemi püspökkel együtt ezer és ezer számra végeztette ki. Ama Traianusról, ki Ignatius antiochiai pátriárchát a fenevadakkal tépette szét.

A papnak egykor harsonaként zúgó hangja most fakultán szólt. Gyakran csak suttozva birkózott meg a templom nagy ürességével. De azért ott izzott benne a visszafojtott tűz. Benne vibrált az elkeseredésnek keserves hangulata. Mindenki megértette őt. Tudta, hogy Traianus öldöklő szelleme nem halt, meg, ha

nem ma is ártatlanokat fenyegetve és kínozva itt él és tobzódik tovább a földön. Ma is ezrek könnyei öntözik a rabföldet és nehéz sóhajtásaik betöltik a magasságos eget. Az emberek lehajtották fejüket és visszafojtott sírásoknak halk nesze szállott az Úrnak asztala felé.

Aztán következett az áldás. A testi szenvedésben sínylődő Isten szolgálója nem tudta felemelni mindkét kezét, hogy hívei felé terjessze ki. A jobb, hiába erőlködött, erőtlenül hullott alá. A gyarló, tehetetlen ember feje szomorúan hanyatlott le roncs kezére., A lelkész eldőlt a padba. Az emberek oda-futottak. Gyorsan kivitték a friss levegőre. A szekérre feltették. A kitóduló nép aztán megnyugodva látta, hogy csak a szokásos ájulás volt — hála Istennek.

Odamentem én is. Zavart szavakkal üdvözöltem őt. ő csak nézett — nézett megtört, fénytelen szemivel. Aztán csak felgyulladt benne az emlékezés világossága. Megismert. Hirtelen odahajolt hozzám közel és reszkető, megindult hangon súgta.

— Jöjjetek! Jöjjetek, amíg nem lesz késő! —

Aztán kezembe tette halott kezét. Bármint is erőlködött, nem tudta megszorítani az enyémet. Nem tudta bizonyára utoljára.

Ekkor a szekér hirtelen megindult. Én meg ott állottam tanácstalanul. Körülöttem emberek, meghajszolt lelkek, kik szintén esetlenül néztek ránij én meg a távozó szekér után.

Most aztán azt gondoltam utána szaladok. Mondanom kellene neki valami nagyon szépet, nagyon vigasztalót. Mire azonban felocsúdtam, a szekér már messze zörgött. A felvert por el is takarta szemünk elől.

Ott vitte a roszs, fakó szekér az Úrnak felkent alázasatos szolgálját, a magyarságnak örök lázadóját.

Látja Mária ez volt az én vasárnapi szenzációm. Talán maga ott fent nem is érti meg az öro-

möknek és gazdaságoknak fényes Babeljében ezt a földre sújtó, hihetetlen testi szegénységet és ezt az egekbe emelő lelki felmagasztosultságot. Mégis leírtam, mert jobb az igazságnak biztos tudatában erős szívvel megállani, mint az altatások langymeleg hangulatában, a történelmi fordulat nagy tragédiái előtt kezet tördelve és tehetetlenül összerogyani.

Legközelebb ismét leírok egy rövid, de igen jellemző és meghatározó családi jelenetet.

Igaz és hű

Lászlója.

H a t o d i k levél

Üzenet —
légi szárnyakon

Kedves Máriám!

A levegőnek végtelen hullámain állandóan hangok áramlanak Erdély felé. Ismerős, kedves szavak, boldog emlékeket felidéző dallamok. A rabszolga magyarok lélekzetviasszafojtva hallgatják azokat. A magyar Alföld üdvözli általuk a székely havasokat.

Az idegen uralom természetesen meg akarta akadályozni a rádió elterjedését. Nagy adót vetett ki rá. Az engedély megszerzését bürokratikus eljárásokkal majdnem lehetetlenné tették.

Mindennek ellenére napról-napra szaporodott, különösen a magyar vidékeken. A jobbmódúak erős gépeket vettek, a szegények pedig, miután a székely ember a világ legnagyobb ezermestere, saját maguknak toldozták-foldozták össze valami szerszámot. Olyan, ravasz technikai rendszerrel, hogy találatkonyságukat sok diplomás mérnök is megirigyelhette volna.

Akiknek egyáltalában nem volt ily csodagépük, azok odasereglettek azokhoz a boldogokhoz, kiknek a jó Isten adott. Az ilyen házban állandó közönség jött össze. Bizonyos órákban, az esteli időben lassanként osontak ilyen helyre, mikor aztán Budapestet vették. De jöttek istentiszteletre, prédikáció hallgatására is. Legfőképpen pedig a magyar nótára. Ha délből a rádióból kihangzott a pesti harangszó áhítatot keltő mély bűgása, mindenki megrendülve állott meg, hogy keresztet vessen.

A mi házunk is ilyen gyülekező helye volt a bús magyaroknak. A nagy ebédlő időnként megtelt komor, hallgató emberekkel. Csendesesen ültek le. Szemüket rászégezték mereven a gépre. Előrehajolva

figyelték annak megszólalását, nehogy egy hangot is elszalasszanak. Később lecsukódtak a szemek és a magyar dal, a magyar zene lelkükbe varázsolta elmúlt időknek kedves emlékeit.

Ebben» az évben világraszóló ünnepek voltak a magyar katolikus egyházban. Egész délelőtt, sőt délután is folytak az istentiszteletek, ünnepélyek, gyűlések Budapesten. Mindezt a rádió is közvetítette. Természetesen itt is hallgatták azt. Mindenki úgy igyekezett a munkájával, hogy ha lehetséges, semmit se mulasszanak el. Egyik legfőbb ünnepélyes mise akkorra esett, mikor éppen ebédhez kellett leülnünk.

A nagy ebédlő lassan megtelt. A dédmama és a dédapa bejönnek. Mindenki elfoglalja helyét. Számosan vagyunk. Az ősi törzsnek sok a friss hajtása. A szobalánynak bizony 14-szer kell végigjárnia, míg mindenkit megkínálhat. Az ebéd a legnagyobb csendben folyik. Alig hallszik még a kanálcörgés is. A szoba szögletében ugyanis szól a rádió és hallszik belőle a pesti ünnepi istentisztelet.

Az ebéd vége felé járt, mikor a mise is véget ért.

Egyszerre egy kis szünet! Mindenki odafigyel. Felhangzik a ... Himnusz.

Az asztalfőn a dédmama feláll. Áhítatosan imára kulcsolja kezeit. Mindenki utánna. Az éppen étellel belépő szobalány leteszi a kis asztalra a tálat. A nyitva maradt ajtón a konyhából bejön csendesen a szakácsné és a másik cseléd is. Mindnyájan lehajtott fővel, összetett kézzel hallgatják a magyarságnak történelmi imádságát. Még az idegen szolga is besompolyog a szobába. Bár nem érti az egészet sem nyelvével, sem lelkével, azért komoly, meghatódó csodálkozással nézi végig a jelenetet.

A könnyek elindulnak és lassan folynak le a szomorú magyar arcokon.

A piros arcú magyar Alföld onnan messziről, a levegőnek játékos hullámain keresztül meleg sze-

retettel, vigasztalóan csókolta szívén a halovány szé-
kely havasokat.

Miután leveleimet nem tudom veszély nélkül ki-
csempészni, azt teszem, mit már megírtam, hogy
összegyűjtöm azokat itt. Majd személyesen adom át
Magának.

Nagyon boldog lennék, ha azokat szívesen fo-
gadná és az üldözött testvérnépet meleg szívébe
zárná bele. Köztük nekejn is hagyna abban egy
nagyon-nagyon kis zugot.

Igaz és hű

Lászlója.

H e t e d i k levél

Bolond Erzsébet története

Kedves Mária!

Mióta itthon vagyok, jártomban-keltemben, mindenütt a múltnak emlékeit keresem. Minden szeglete az utcának, minden ház, minden udvar valami boldog emléket idéz fel a hajdani napokból. Végignézem az embereket is. Ezek nem is sejtik, hogy bennük és általuk is csak a múlt elevenül fel lelkemben. Meg-megállok a templom előtt. Gyakran órahosszat nézegetek és rendre, amint gyéren jövőgeinek az emberek, mindenkivel szóba állok. Így hallok olyanokról is, kiket már régen elfelejtettem, de akik élő részei voltak itthoni életemnek. Egyik nap egy öreg felszegi székellyel beszélgettem, ki megemlékezve a háború előtt való időkről és a háború után bekövetkezett rettenetes napokról, azt kérdezte:

— Emlékszik-e az úrfi Rizgő Sándorra? Az is akkor veszett el a menekülésben. Itthonról elfutott, aztán soha többet hírét sem hallottuk. Biztosan valahol agyonverték a tökéletlent. —

Rizgő Sándor! E névvel az emlékezéseknek egész tömege rajzolt fel előttem gyermekkoromból. Szinte elszégyeltem magam. Hát ennyire elfelejtettem mindent.

Kis városunkban sok félkegyelmű, kótyagos, testi-lelki nyomorék ember volt, kik koldulásból éltek. Péntek napon volt a szegények napja. Jól emlékszem legalább húsz-huszonöt ilyen ember ment házról-házra, hol mindenütt adtak nekik valamit. Ilyenkor jóformán egy heti élelmüket szedhették össze.

Most egyszerre mind eszembe jutottak e szerencsétlenek. Egymásután vonultak fel. Elől Rizgő

Sándornak rémületes alakja, kinek teste állandóan, reszketett. Ha ment keze-lábát dobta el magától. Beszéd helyett csak dadogni tudott. Mindenki irtózott tőle.

Nem tudta senki, hogy mi a baja. Csak azt hallották, hogy az erdőben medvével találkozott és ijedten összeesett, mikor az őt megölelte. A nagy ordításra a pásztorok szabadították ki. Azóta lett ilyen.

Most már tudjuk, hogy mi ez a betegség. A háborúnak obligát nyavalyája ez a traumatikus idegsokk. A pesti utcákon rémítgetik az ilyen szerencsétlenek az embereket.

Az a rémületes dolog ez, mely engem is majdnem élő nyomorékká tett a doberdói rémnapok után.

Ma már hiányzanak e nyomorultjai városunknak, kik úgy beletartoztak egykor annak képébe. Most alig is lehet nélkülök az utcákat elképzelni. A háború viharában és a nélkülözések rémületében úgy veszték ezek el nyomtalanul, mint mikor ősszel a szélnek kavargó ereje lesodorja a fákról az elgyengült, beteg leveleket. Szétszórja azokat a pusztulásnak zuhogó zápora által feláztatott országúton, hol beletaposták annak szennyes sarába.

Tehát ezek sincsenek már. Egykori gyermekéveink nyugtalanító rémképei. Ma sajnálatraméltó emberroncok. Szerencsétlen felebarátaim.

Ép tegnap ilyen szerencsétlen sorsát beszélte el anyám. A legújabb félkegyelmű esetét.

Ezt Magának is elmondom, mert mélyen világít bele a nemrég elmúlt réműleleknek idejébe. Igaz, jelentéktelen ember esete ez, csak egy kis levél az életnek nagy fájáról, ide nagy volt a történelmi vihar, mely őt is onnan letépte és az örültségnek sötéttségébe taszította bele.

Elmondom tehát én is »Bolond Erzsí históriáját.«

Kémenes Erzsí valamikor takaros szőke leány volt. Egy felszegi jómódú székelynek volt gyermeke, ki leányát az úri családokhoz adta cselédnek. Min-

denki megszerette. Egészséges, piros arcából mosolygósan csillogtak ki kedves szemei. Termete közepes; volt. de azért kívánatosan gömbölyű.

Már gyermekségétől kezdte a szolgálatot, mint pesztra, majd cseléd lett, aztán belső leány, később már szobalány. Az urak körül forogódott és csak a finomabb munkákat végezte. Csinos öltözködése és kedves magatartása miatt az úri házak versenyeztek érte, mert ő nélküle nem is volt teljes a tekintélyesebb családoknak háztartása. Mint a többi székely leánynak is, az lett volna a sorsa, hogy szépen megtakarított pénzével férjhez megy és talpraesett menyecske váljék belőle. Szegény nem is sejtette, hogy az időknek szörnyű fordulata mindent-mindent megváltoztat és egy ember élete olyan lesz, mint az orkánba belekerült porszemé.

Már évek óta szolgált nálunk, mikor a világháborúnak veszedelme rászakadt a mi kis székely városunkra is. A férfiemberek elmentek. A gazdaságok a fehérnépekre maradtak. Erzsinek is haza kellett mennie, hogy anyjának segítsen.

Azonban nem sokáig maradt ott, mert az úriasszonyok hadikórházat alapítottak és abba csak Erzsi volt való. Finom magatartásával, megbízhatóságával valóságos lelke lett annak. Egyik legfontosabb gyógytényezője is. Ha Erzsi mosolygós arcával megjelent a gyógytermekben, egyszerre megenyhültek a betegek. Boldogan várták, hogy mindenhova elmenve rendre kérdezgesse őket. Senki olyan puhán nem tudta a beteget megmozdítani. Senki nem tudta a sebeket úgy kezelni, mint ő. A betegek még ordítani is elfelejtettek, ha ő ott volt. Még a nehéz betegeknek arcán is meg-meg jelent a halvány mosoly, ha Erzsi volt ágyánál.

Így töltötte Erzsi a háború éveit vidáman, hűségesen. Mindenkit vigasztalt. Mindenkin segített.

Ezt a csöndes, boldog munkát egyszerre megtörte valami. Ar orvosok, a hölgyek aggodalmas arccal, titokban lépten-nyomon tanácskoztak. A szemekből az ijedelemnek rémülete sugárzott ki. Ideden tisztiek jöttek-mentek.

Erzsi is tanácstalanul járt-kelt a zűrzavarban. Látszott rajta, hogy fáj neki a nagy titkolózás. A bizalmatlanság megalázta. Csak úgy ödöngött a termekben. Ösztönösen érezte, hogy valami nagy bajnak kell lennie. Az egész községre lassanként nagy tragédiának ismeretlen hangulata nehezedt rá.

Egy estefelé aztán kivilágosodott minden, összehívták a kórház minden emberét és közölték, hogy a szomszéd ellenség betörése talán már órák múltán is megtörténhetik. A kórházat gyorsan beljebb kell vinni. A havasok alatt fekvő terület megvédéséről ugyanis kellőképpen *nem* gondoskodtak.

Az embereknek ijedtükben megállott a lélekzetvételük. Valami keserves érzésnek nyomása tolult fel a torkokban, mi mindenkit megnémített. Bár a vezetők jószándékúan biztatgattak mindenkit, hogy csak ideiglenes rendszabályról van szó, senki sem hitte már ezt el. A bizonytalan szavakból kiérzett az igazságnak hiánya. Minden megnyugtató kísérlet csődöt mondott és egyszerre megőrijtő zűrzavar, fejeztett menekülés indult meg a városból.

Az első időben, az új állomáshelyen még Erzsi megőrizte nyugalmát. De nemsokára kezdettek a megszállásnak rémhírei hozzájuk is elszállingózni. A fővárosba kellett feljönniök a betegekkel.

Erzsi mindjobban elhalkult. Hallotta, hogy az ellenség megszállotta egész Székelyországot. Közben a fővárosban is furcsábbnál-furcsább dolgok történtek. Ismeretlen, megfoghatatlan erők a főváros lakosságát állandóan izgalomban tartották. A tömegeket az utcára terelték, hol vakmerő és cinikus bátorsággal szállottak szembe a renddel. Egy napon

aztán kitört a csöcselékforradalom. Erzsinek elállott a látottakra a szívverése.

Nem tudta elképzelni, hogy a magyar magyarra támadjon. Egymást gyilkolják akkor, mikor az ellenség a magyarokat, az ő székely véreit irtják állati kegyetlenséggel. Lehetséges-e ez? Sírva, könnyörögve kérdezte mindenkitől, bárgyúan motyogva:

— Úgy-e, nem lehet ez így? Úgy-e, nem maradhat ez így? —

Az orvosok, az ápolónők szánták szegény leányt. Vigasztalni próbálták. De elkövetkezett a rettentés nap, mikor a balkániak megszállották a fővárost.

A leány egyszerű esze nem tudta megérteni, hogy most már ellenségeinknek szolgálivá lettünk.

Teljesen elnémult. Rohamosan lefogyott. Szemei beestek és bennük fel-felparázslóan veszedelmes tűz égett. Arcvonásai hirtelen megvénültek. Összeroskadva járt-kelt, mintha álmokóros lett volna. Ha kérdezték mi a baja, csendesen válaszolta:

— Nagyon szomorú vagyok. Erősen fáj a szívem az otthonvalósiakért. —

Szavait a visszafojtott sírás nyelte el. Később környezete belenyugodott abba, hogy szegény Erzsinek az esze megbomlott. Hiszen már akkor szerte az országban százával ödöngtek olyan emberek, kik nem bírták el ép ésszel a ránk szakadt borzalmas tragédiát.

Egy napon aztán Erzsi eltűnt. Nem tudtak nyomára akadni. Később őt is elfelejtették ismerősei. Legfőlegb úgy emlékeztek meg róla, mint eggyel többről, kit a történelem vasszekere eltaposott.

A megszállók diadalmámborban úsztak. A kis város lakóit egyik megalázásból a másikba kergették bele.

A legkritikusabb napokban egy rongyokba burkolt nő jelent meg az utcákon.,

Hosszú faggatások után derült ki, hogy hetek óta gyalog jött Nagyin agyarországból, hogy még egy-

szer láthassa községét, a székely havasokat. Jó emberek oltalmukba vették! Felruházták, feltáplálták, hajlékot adtak neki. Nem bántott senkit, csendes örült volt. Csak mindig titokzatosan mosolygott a bizalmas emberei előtt sugárzó arccal motyogta: — Nagy dolog készül! Csak én tudom! — Féltve őrzött titkát azonban senki nem tudta belőle kicsalni. Állandóan a templomban térdelt a főoltár előtt. Sírva imádkozott. Ha a templomot bezárták, akkor előtte a cinteremben térdelt arra fordulva, hol a főoltár volt. Csak késő este tudták hazavinni a szállására. A végén senki sem vette észre. Senki nem törődött vele.

Bolond Erzsé lett a neve.

A megszállók üldözése mind nagyobb fokot ért el. A szegény székelyeket verték, kínozták. Mindenféle összeesküvés ürügye alatt minduntalan vizsgálatot indítottak. A számottevő embereket összefogdosták. Hetekig gyötörték. Aztán egy részét elengedték.

Most is ilyen üldözés kezdődött. Az ijedelem, különösen az asszonyok között leírhatatlan volt. A férfiakat rendre vitték el. Azt sem tudták miért? Azt sem tudták hová? Felszegtől—alszegig olyan sírás-rívás volt, hogy azt már a legjobb idegzetű emberek is alig bírták. Vasárnap a templom színültig megtelt vigasztalást kereső néppel.

Az asszonyok kisírt szemmel, a férfiak lecsüggesztett fejjel, komor elmélyedéssel özönlöttek ki az Urnák házából. Közöttük volt Bolond Erzsé is.

Mikor a legtöbben voltak a templom kapuja elé torlódva, akkor csak egyszerre Bolond Erzsé megállott a templommal szemben. Csontkarjait szét-tárva, mint valami kísértet eszelősen kezdett beszélni. Sikongó hangja élesen vágott bele a levegőbe. Az; emberek szívébe is. Az ijedten megtorpant emberek körülvették. Igyekeztek lecsitítani, de hiába volt. Olyan idegroham szállta meg az utóbbi napok rettenetes izgalmainak hatása alatt, hogy kitört rajta

a dühöngés. Kirángatta magát az emberek kezei közül és torkaszakadtából ordította:

— Isten! Isten! Hol vagy? Miért hagytál el minket? Mikor pusztítod el ellenségeinket? Mikor vetted fel őket a bükk-tűz lángjával? Mikor hozod el őt, hogy kiverje innen a cudarokat?! —

Aztán Magyarország felé fordulva — majdnem állati hangon rikácsolta:

— Látom már! Ott jön a szabadító! Hófehér lovon! Korona a fején! Aranykereszt a kezében! Utána a többiek! Sokan, sokan! Lovasok! Százezren! Milliön! Jönnek a magyarok! Örvendjete! Már futnak, pakolnak a cud erek! Jertek üssük! Öljük meg őket! —

Az emberek erőszakkal akarták elhurcolni. A száját igyekeztek betömni, nehogy baja történjék.

Már késő volt. Jöttek. Ott termettek a fegyveres katonák. Hirtelen körülfozták. Elhurcolták. A földön húzták magukkal a sikoltozó, rugdalózdó, mindenbe megkapaszkodó szerencsétlent. A nagy dulakodásban minden ruhája leszakadt. Fejét már a sáros vér teljesen elborította.

Elvitték végre mégis.

Isten irgalmazzon neki.

Csak hetek múlva került ismét elő. Csupa sebhely volt. Keze-lába tönkre téve. Az emberroncs sántán-bénán vánszorgott egyik házból a másikba egy-egy falatért. Mihelyt idegen embert látott rémülten menekült előle. Elbújt bárhova, hogy mentse életét. A hatalom gögje lelketlenül taposta el ezt az ember férget is.

Ezután ismét apátiába esett Erzsi. Csendesesen tengette szomorú életét. De időnként ki-kitört rajta a dühöngés. Ilyenkor elfogták, börtönbe vonszolták, tönkreverték. Később már be se zárták, meg sem verték, hiszen mindenki tudta, hogy bolond szegény.

Így mesélte el nekem édesanyám Bolond Erzsi szomorú históriáját. Egyben figyelmeztetett vigyáz-

zak, ha találkozom vele, mert ha megismer esetleg erőt vesz rajta ismét a baj. Valami veszedelembé sodor engem és családomat is.

Sokáig nem találkoztam vele. Amint azonban egyszer mélyen elgondolkodva mentem az utcán, csak elébem termett egy rongyokba burkolt női alak. Azonnal, ráismertem. Zavartan állottam meg, mikor nyöszörgő állati hangon suttopta:

— Laci úrfi! Laci úrfi! —

Hideg csontkezelével megragadta kezemet és már húzott is be a kis mellékutcába. Beesett szemei fenyegetően meredtek rám. Gondosan szétnézett s eltorzult arccal, szakadozott hangon mondta:

— Ugye, azért jött az úrfi! Már megmondták nekem! Itt a hírnök! Aztán majd jön ő. Lovas katonákkal, fehér lovon, korona a fején, kereszt a kezében! Már futnak, futnak az idegenek! Az Isten verje meg őket! —

Súlyos léptek hangzottak. Katonák jöttek. Erzsi rémülten nézett arrafelé. Egy pillanat alatt mint valami látomás eltűnt mellőlem nyomtalanul.

Mély szomorúsággal néztem utána. Tönkretett testvérem, élőhalott magyar vérem után. Néztem-néztem és lassan szégyenleni kezdtem magam. Agyamban kusza gondolatok vibráltak. Gépiesen száguldott lelkemben fel és alá az érzés és gyáván mondtam magamban:

— Milyen nagy, milyen megszegyenítően nagy a te hited! — Szegény Erzsi! Bolond Erzsi! —

Látja így pusztulunk szép lassan. Ki a testét veszti el és lelke utánna száll, ki a lelkét és hitvány teste tengődik tovább.

Hiába minden küzdelem! Halálra ítélt nép vagyunk! Ha nem jön a nagy csoda, ha nem jön a nagy látomás, mely égi erővel felszabadít, el vagyunk csakugyan veszve.

Már el kell utaznom, mert azt a sok bánatot, amit itt látok, nem bírom sokáig. Az én lerongyolt idegeim sem e világba valók.

Csak messze innen messzié, hogy ne lássak senkit, ne halljak semmit. Felejtsek el mindent mindent, mert félek, hogy e sok borzalmas emlék az én eszemet is elveszi végre.

Talán! nem is írok többet. Ha lehetne és édesanyámat nem sajnálnám, azonnal elutaznám, de nem engednek. Még egy-két vidéki rokonomat úgy lát-szik fel kell keresnem.

Aztán visszamegyek. Soha-soha nem fogom látni az ősi házat, a szomorú székely havasokat.

Bánatos szívét küldi

igaz és hű

Lászlója.

N y o l c a d i k l e v é l

Bús magyarok —
b e s z é l g e t n e k

Kedves Mária!

Mostanság sokat beszélgetünk egyik barátomról, aki kiszakadt Magyarországra. Ott tengeti életét mint falusi jegyző. Osztálytársam is volt az illető, kenyeres pajtásom a katonaságnál. Ezért nagyon foglalkoztat mindaz, ami vele összefüggésben van. Élénken tolu fel emlékembe egyik nála tett látogatásom nem sokkal, mielőtt hazajöttem volna.

Leírom ezt is. Talán érdekelni fogja.

A budapesti tél már kifárasztotta idegeimet. A hőszegegyesség, keservesen kínlódó átalakulása a természetnek. A se hideg se meleg időnek karakter nélküli napjai végleg elkeserítettek.

Az erkélyről vágyakozva néztem át a budai hegyekre. Csak hófoszlányokat lehetett látni itt-ott. A városban pedig elterpeszkedett a locs-pocs. Lehúzta magához már szárnyalásra is fáradt gondolataimat, amik valósággal beleragadtak a nembánomságnak és kétségbeejtő unalomnak lucskos, ragadós hangulatába.

Pedig úgy szerettem volna valamin gondolkodni. Valamivel a lelkemet megnyugtadni. A bánatnak fojtogató karmai közül kiszabadulni.

Megkíséreltem tehát nem egyszer bevált módszeremet. Behunyt szemekkel beülni a dívány sarkába és elmerülni az ábrándok világába.

Az óriási bércszárnyának vasárnap délutáni komor, agyat tompító csöndje ölelt körül. Végre mégis csak felszabadult az óráknak pihentető csendjében agyam és szívem. Fokozatosan kezdett benépesülni képzeletem száz és száz alakkal. Az emlékezésnek búsan zsongó halk zenéje kísérte

ezeket, de időnként ebbe is belejajdultak az üldözötteknek felsikoltásai.

Képzetelemben ismét otthon voltam. Az emlékeknek hullámain csendesen himbálózva közeledett a messzeségnek sűrű kódén át, a hatalmas hegyeknek sikátora. Középen húzódott a Marosnak tova kígyózó fényvonala. Mindenütt csupa hó, hó, hó! A szikrázó fehérségbe beleveszett az egész világ. Az emelkedés, a mélység, minden. Mintha végtelen üres papírlap terült volna el mindenfelé, amelybe talán épen most akarná a teremtés őseje az életnek legelső ígét beleírni.

A levegő csodásan tiszta és hátborzongatóan hideg. A nagyvárosi tüdőt, a por és füst általi már dégénérait életszervet ismét, komoly munkára kényszeríti. Csakúgy tódul bele a friss, üdítő levegő és kisöpri percek alatt légkamráinak már megfertőzött belsejét. Az arcbőr kipirul a hidegnek csípésére. A savanyú ember mosolyogni kezd és szintén nevetve néz tél apóra, aki öregesen, de a fiatalság dévaj emlékeivel tekint le a mozgó emberkékre onnan a havas csúcsokról. Bele kandikál biz ő a jóforma fehérnépek keszkenője alá is csintalan huncutsággal. De belenéz a férfinépek is szemei közé, kik félelmet nem ismerve itt élnek ősidők óta a havasok nagy hallgatásának örök titkai között.

Ősi nagy csend borul itt mindenek fölé. A nagy némaság pehelykönnyű testével ráfekszik az égnek meredő sziklákra, a fenyőóriásokkal tele rengetegekre, a hegyek oldalaiba fázósan oda kuporodott kis házacskákra. Ott táborozik a hegy lába és a Maros között kanyargó úton is. Kényelmesen terpeszkedik szét a folyó felett, melynek közepén vékony sávban, vastag jégpartok között vánszorog a víz. A rettenetes hidegtől halálos alélttságba esett és az alig mozgó folyadék-tömeg már teljesen befagyófélben volt.

A csendet mégis csak megtöri a verejtékező, a nyomorult létért küzködő embernek zaja. Tutajosok kanyarodnak ki az előre ugró szikla mögül. Nagy

kacagányba burkolt emberek tűnnek fel, kik ormótlan csizmáikkal csak alig tudnak haladni a nagy hóban, lihegő és párolgó állataik mellett, melyek lépésről-lépésre húzzák, kínos erőfeszítéssel a nagy terhet.

A kis szánkókon furfangosan odaláncolt fenyőóriások vannak, melyek hatalmas súlyukkal csak úgy nyomják szét jobbra-balra az óriási havat. Egész karaván halad kifelé. Tutaj tutajra következik.

Csak akkor torpan meg a hallgató, a hosszú menet, ha az első szánnak valamiért meg kell állania. Ha valaki szembe jön velük. Terúvel megrakott szán, amik elől kitérni és utat engedni a legnagyobb művészet. Talán valami cifra, könnyű urasági szánkó is jöhet, melynek¹ kipihent lovai csakúgy porzanak, el az emberek előtt. Aztán azok is eltűnnek a fordulónál. Csak a csengőknek vidám hangja hallatszik jegy ideig, aztán az is elhal.

Ismét úrrá lesz a halotti csend. Elöl halad némán tovább a tutajosok kanyargó sora kifelé, magával vive az életnek bérét. Befelé a havasokba pedig szalad az uri szánkó, magával röpítve talán a gondtalanságnak vidám boldogságát. Oda be, hol kétségbeesett harcot folytat a halállal, a szép piros, magyar élet.

Az álomlátás elmúlt. Ismét visszazuhantam a való élet ridegségébe és szenvedtem tovább az undorító városi telet.

A szeles zimankót, a mellre nehezedő ködöt végre mégis csak legyőzte a tavasznak idelibbent, vidáman kacagó napsugara. A nagy változás egyszerre jött. Egy éjszaka. Csak elkezdett mormolni, duruzsolni a tavaszi szél. Dorombolt, mint a kedvenc macska, amely ölünkbe húzódva bizalmasan dörgöli puha fejét; kezeinkhez.

A már besavanyodott, idegességben kimerült főváros meglepetve ocsúdott fel a nagy csodára. Boldogan; tárta ki berekedt, ételszagtól beitatódott szo-

báinak ablakait. A tavasznak beáramló friss levegője kikergette azokból a szegénységnek lehangoló sajtóságos szagát.

Csak pár hétig fürdött a város a kacagó napsugárban és máris kezdtek rügybe borulni az utcáknak! fái is. Mindenki boldogan tolongott kunt, különösen a tereken. Megjelentek a gyermekkocsik az elmaradhatatlan idegen nőrszökkel. Még az öregek is kitipegnek a napsütésre. A könnyelmű önfeladettséggel összebújó fiatal párokat elitélő fejcsóválással nézegetik. Arcukon azonban kitükröződik a titkos irigykedésnek mélabús hangulata.

Az újjászületett élet felcsalogatott a hegyekbe. Az otromba háztömbökből kiszabadulva ezrek lepték el a budai oldalt. Az emberbogárkák a földnek illatos testén szétmászáltak. Mindent megnéztek, mindent megfogdostak nagyvárosi mohóságuknak határt nem ismerő szemérmertlenségével. Mindent letéptek, leszaggattak, hogy pár perc múlva unottan dobják le a porba. A megsebzett növények csonka ágai jajgató panasszal meredtek fel az ég felé segílyt könyörögve.

A hegyeknek csak legtávolabbi területei maradtak mentesek a mindent látni akaró profán kíváncsiságnak tolakodásától. Ott járkáltam én is egyedül a fenséges csendben figyelve az élet megmozdulásának nagyszerű, isteni színjátékát.

De jött a köznapoknak szürke robotja. Újból kísértettek a szörnyű emlékek. A világháború, amibe jóformán gyermekfejjel taszított bele a történelemnek megmásíthatatlan sodra.

Láttam ismét a földnek minden népét, amint fogcsikorgatva egymást pusztította. Ott táncoltam én is a hazai rög megvédésének haláltusáján, ennek a nagy élet-halál bálnak vértől síkos parkettjén. Én is bejártam a nem sejtett idegen területeket. Küzdöttem abban a botor hitben, hogy a bőven omló magyar vérből új, boldog magyar élet fog kisarjadni. Végigszenvedték a testnek minden nélkülözését. A sebe-

sülöseknek, az operációknak rettenetes fájdalmait. A lelki gyötrődésnek még nehezebb szenvedéseit. És fájdalom életben maradtam.

Meg kellett érnem a legborzasztóbbat, az elképzelhetetlent, amivel a háborúnak minden rémsége sem ért fel. Az összeomlást. Országunk ősi területeinek elvesztését. Az utálatos férgeknek elhatalmasodását az elgyengült magyar testen. Az aljasságnak diadalát a becsületesség felett. Az áltudománynak hetyke felülkerekedését. A tudatlanság törtetését az örök kultúrértékek szemérmetlen kisajátítása után. A nemzetköziség mocsárszagának elhatalmasodását, ami minden erővel elfojtani akarta a magyar földnek ősi illatos leheletét.

Aztán az is eszembe jutott, miként dobolt engeim és szerencsétlen társaimat a kajánul vigyorgó gonoszság ide, ebbe a rettenetes háztömkelegbe. Ide, ahol még jó magyaroknak tartott emberek is titokban rettegnek a transzilvánizmusnak veszedelmes gondolatától. Nehogy kicsinyes érdekeiknek vakondok munkáját esetleg megzavarja egy-egy forró fejű erdélyi menekültnek elkeseredett nyilatkozata vagy pláne cselekvése. Ezek, akik a konszolidáció szent nevében megmásíthatatlan köztudati tényné akarják tenni gyalázatos szétdaraboltságunkat.

És minekünk mégis élnünk kell!

Nem törődhetünk azokkal, lak vaksin hunyorgó szemükre ráteszik az okosságnak, a bölcs belátás-nárfekete szemüvegét, nehogy „a történelmi fejlődés felkelő napjának fényes ragyogása megvakítsa őket.

Mi, erdélyiek, bármi történjék is, csak ezt a hajnalodást várjuk. Ha térden vonszoljuk magunkat, akkor is csak arrafelé megyünk, ahol felkel a nap. Vagy elérjük a felszabadulásnak boldogságát vagy belepusztulunk a sóvárgó vágyakozásba.

Meg akartam szabadulni a folyton kínzó rémek-től. Elhatároztam, hogy akár csak egy napra is, de

elmegyek innen valahova. Oda, ahol van friss levegő, messzi távolságok és nincs ember. Ki az anyaföldre új hitet, új lelket keresni.

Egyik reggel aztán nekiindultam menekült barátomhoz a vidékre, ahol ő jegyző volt, A fővárosnak ezerfejú szörnyetege, a közönség megszállotta a vonatot. Prepotens kíméletlenséggel tolongtak mindennütt, mindenkit kiszorítva a helyekről. Elölük kénytelenek voltak kitérni azok, kikben az úriságnak finom szeméremérzéke volt vagy pedig kik unott energiátlanságukkal nem tudtak és nem akartak szembeszállani az élni akarók mohó önzésével. Végre a vonat is egy pár állomás után lecsendesedett. Mind több csoport szállott le nagy lármával és lökdösődéssel.

Mikor aztán egyedül maradtam a fülkében, boldog érzéssel zártam be az ajtót és az ablakba állva zavartalanul szívtam magamba a földnek titokzatos tavaszi illatát. Kémlelve néztem bele a nagy végtelenségbe. Kerestem azt a sávot, ahol az égboltozat meleg öleléssel borul rá az anyaföldre, hogy az örök megtermékenyítő csókot csókolja rá. A madarak vidáman cikáztak a levegőben. Már mezítlabas gyerekek sütkéreztek az állatok mellett. Az élet ismét visszatért. A diadalmas megújulásnak fenséges misztériumát az évszázezredes fejlődésnek soha meg nem szűnő örök körforgása újból visszahozta.

Az állomáson már várt barátom. Napbarnította szomorú arcán könnyű mosoly jelent meg. Pár perc múltán már ott mentünk egymás mellett az országútat szegélyező fák alatt.

Kedvesen, karten akartam őt fogni, régi szokás szerint. Azonban csak erőtlenül lelógó kabátujjába karoltam bele. Meghökkenve léptem hátra. Ekkor jutott eszembe, hogy szegénynek hiányzik bal karja. Ott maradt valahol a galíciai mezőkön. Mindketten nagyon szomorúan néztünk egymásra.

— Már elfelejtetted úgy-e? Látod én már teljesen megszoktam! —

— Mit csinál — a család? — szoltam, csakhogy a kínos csendet megtörjem.

— Hát csak vagyunk. —

— Az asszony? —

— Kínlódik mellettem szegény. —

— A gyermekek? —

— Élnek. Talán boldogok is tudatlanságukban. Nem is sejtik mi történt tulajdonképen velünk. A jövőt? Azt talán még kevésbé. És hogy vagy te? Oly régen nem láttalak, nem beszélgethettünk egymással.

— Ott abban a nagy Bábelben, valóságos betegek vagyok a hallgatásnak. Oly kétségbeejtően idegen előttem minden és mindenki, hogy nem tudok senkihez sem szólni. Mindenütt rideg közönyösség. Nem vagyok én odavaló, én bolond álmodó álmodója. —

— Látod nekem mégis jobb itt. Kevesebben vagyunk egy rakáson és így kevesebb azoknak hitványa. Aztán meg vigasztal a munka, a nagy egyedüllét. Az egész família kunt dolgozik a kertben, szőlőben. Dolgozunk, hogy felejtsünk. Igyekezünk feledni, hogy legyen elég erőnk, hogy dolgozhassunk. Télen aztán — sokat olvasok. Minden könyvet fel-falok, hogy végre megtalálhassam az élet titkának kulcsát. Magyarázatát annak, hogy miért is szakadt ránk ez a borzasztó sors és lehetne reménységünk újabb jövőre? —

— Én is ezekkel a kérdésekkel tépelődöm szüntelen. —

— Nem tudok megnyugodni. Bármennyire is erőszakolom nem vagyok képes. Némelykor annyira izgatott vagyok, hogy reszket bennem a lélek. Most húsvétkor is egészen beteg voltam az emlékezések miatt. Láttam a nagypénteki fekete oltárokat. Hallottam a passiónak lelket megrázó hangjait. Azt hittem megszakad a szívem. Mialatt körülöttem a feltámadásnak boldog Alelulája harsogott, azalatt görnyedten magamba roskadva azon marcangoltam szívemet, lesz-e földi vagy égi hatalom, amely mostani

végzetünknek nehéz szikláját ellökje sötét kősírunk elől? Kijutunk-e mi is egykor a feltámadásnak gyönyörű ragyogásába? —

A kanyarodónál — megállottak. A nap leszen-tülőfélben volt. Az aranyos, bíboros fényözönben két bús magyar lassan bandukolt tovább.

— Félek — szólalt meg lassú hangon Balázs, — beteg vagyok. Valami nagy bajom készül. Állair dóan a haláltól félek. Én, aki ezerszer állottam szembe vele, szemrebbenés nélkül a harctéren. Szégyenlem bevallani, mintha gyáva lennék már. Elvesztettem valamit lelkemből, ami azelőtt annak bizton-ságot adott. Mióta megtörtént az a lehetetlenség, hogy eltűnhetett a föld színéről egy ezeréves állam, szol-gaságba süllyedhetett egy nemzet, már nem tudok hinni senkiben, semmiben. Mindig azon jár az eszem, mi lesz feleségemmel, a gyermekekkel, ha ezt nem bírom sokáig? —

— Balázs nem ismerek rád. Hát nem te voltál-e a mi hatalmas duktorunk, akitől mindenki félt, de akiben mindenki bízott is? Nem a te zengő hangod harsogottne ki a búcsúsoknak énekéből, mikor a tíz-ezernyi tömeg lassan haladt fel a Kis-Somlyónak kanyargós ösvényein? Fel vigasztalást és újjászületést keresni a Szent Szűz szobrához. És te ott haladtál a deákok élén, mint laborifer, magasra emelve azt a laboriumot, amit mások megmozdítani sem tudtak. Mi pedig mentünk melletted, hatan, a facígerék, szentelt gyertyákkal alázatosan meghajtva fejünket. Ne gyötörd magad! Emelkedj fel a somlyói magasztos hangulatnak magas szféráiba ismét. Gondolj arra, mit ér az, ha a földnek kis férge magát vakmerően Isten ellen szegzi? Saját kicsiny fájdalmát akarja a világra ráerőszakolni? —

— Mindenben igazad lehet, de az én fájdalom sajnos nekem az egész világ. Úgy látszik előbb-utóbb ebben kell elpusztulnom. Mindegy hányan kerülünk a sorsnak kufárszámlájára. Nem ejt kétségbe, hogy

én már nem leszek, de mi lesz nemzetemmel? Halálra ítélttünk-e valóban? Elérkezett-e a nagy eltemetésnek történelmi pillanata a magyar faj számára is? —

— Látod Balázs én jöttem ide hozzád, hogy bizalmat, lelkifelújulást keressek és a végén nekem kell vigasztalónak! lennem. —

— Andris, ne haragudj rám. Nem tehetek róla. —

— Én jól megértelek Balázs. Hiszen magam is szeretnék a körülöttem nyüzsgőknek időnként oda kiáltani: Megálljatok! Sorakozzatok! Fegyverre! Ki a határokra! Elérkezett a nagy próbatételnek történelmi pillanata! Aztán körülnézek. A villamosok közönyösen döcögnek odább. A kocsisok durva káromkodások közepette püfölik a hatalmas sörös lovakat. A rikkancsok ostoba szenzációkkal rémítgetik a hiszékeny járókelőket. És én ott vagyok közöttük, megértetlenül, egyedül. Elhagyatva a fáradt unottsággal tovahömpölygő tömegben.

Az elmélyedten tovahaladókat egyszerre csak nagy rivalgás állította meg. Vidám gyermekesereg. Beléjük csimspaszkodnak, ugrándoznak körülöttük. Köztük Ágnes.

— Isten hozta Andris — szólt előlépve az aszszon. — Jó, hogy eljött. Már nagyon vártuk. —

— Én is alig bírtam már a nagyvárosi életet. Idejöttem egy kis gyógyulást szerezni, a falusi csendbe. —

A gyerekek előrehurcolták magukkal Balázst. András Ágnessel maradt egyedül.

— Meggyógyulni? Aligha nem rossz helyre tévedt hozzánk. —

— Talán nincs valami komolyabb baj Ágnes? —

— Külső látszat szerint nincs. De érzem, hogy valami sötét végzetnek hangulata ólálkodik körülöttünk. Balázs nem tud sehogysem helyre jönni. Mióta el kellett menekülnünk. Ott kellett hagynunk kedves

kis házunkat, az ősit, melynek magas tornácáról beláttunk a gyergyói medencébe, láttuk a körülvevő félelmes havasokat. Azóta nem embere magának. Ha ránk néz is tekintete csak elsiklik felettünk. Valahova a távolba téved. Jól tudom hova. Haza — haza — mindig csak haza! Órákig eláll az ablakban Erdély felé fordulva s látom milyen, nagy harcok zajlanak le lelkében ilyenkor. Talán minden küzdelmet abba akar hagyni? Talán oda akarna ugrani bátor és esztelenül elszánt emberek élére, hogy nekirohanjanak a Királyhágónak, ha elpusztulnak is mindnyájan. Legalább akkor vége lenne ennek a lelkj nyomúságnak. —

— Minden szerencsétlen menekültnek ilyen rögeszméi vannak. —

— Szegény nyomorék ember! Az egész világot, fajtáját szeretné megváltani és alig képes keserves munkájával kis családját eltartani. Csak az a szerencse, hogy én jobban bírom, semmint azt valaha képzeltem. Én, akit mindenki ezelőtt gyermekként kényeztetett. Nekem kell erősebbnek lennem, hogy el ne pusztuljunk. A jó Isten jóságos bölcsességével úgy látszik odaadja az erőt, ahol a legnagyobb szükség van rá. Így aztán valahogy megvédjük ezt a kis fészket a szegény száműzötteknek. —

— Nekünk bármi történjék, az őrhelyen kell maradnunk Ágnes. Várnunk kell fanatikus hittel és gyermekeinket nevelnünk a nagy pillanatra. Az életre, a megpróbáltatásokra, nehogy még azelőtt összeroskadjanak, még mielőtt elérkezik a történelmi cselekvésnek döntő perce. Erre kell őket előkészítenünk az észnek minden okosságával, ravaszságával és a szívnek legyőzhetetlen hitével és reményességével. —

— Igen, azt érzem én is, hogy a fajnak, a vérségnek elolthatatlan őseréje az, ami egy évezrednek történelmi távlatából is felénk küldi a megszábadulásnak biztos hitét. A gyermek még mienk és ezzel

a jövő is. Ha felszabadulásra neveljük őket, akkor hiába minden mesterkedése a mindent elnivellálni akaró arany középutas tehetetlenségnek és gyávaságnak, akkor az el fog úgy is következni. Csak kérdés, hogy mi megérjük-e ezt a szédítő boldogságot? —

Közben a házhoz értek. A verandán ízlésesen felterített asztal hívogatta magához kedvesen a vendégeket. Minden, amit feltálaltak, külön szenzáció volt. Csupa hazai, miknek illata, íze egy elveszett világot, a drága anya szeretetének, gondos kezének hangulatát varázsolta közibük. Minden újabb dolognál Ágnes mosolyogva leste a hatást, András pedig hálásan nézett a meleg szívű, jó asszonyra.

Mire elkészültek a vacsorával, már este lett. Kezdetek az égen megjelenni a kis fénypontok. Szemben épen velük a gyönyörű esthajnali csillag, mely kékes-zöldes fényben sziporkázva vidáman ragyogott be az emberek közé. Biztatóan és vigasztalóan az ott ülő bús magyarokra, akik tovább beszélgettek.

— Igazad van Andris. A faj az minden. Csak annak kell élnie és biztosítva van a jövő. Annak szava, gondolata, érzése az az emberi élet évezredes történelmi eredménye. Az emberiség elvont lelkiségének az adja a sajátos illatot, színt, a formát, laz erőt. A faji gondolat nélkül nincs sem filozófiai mélység, sem pedig érzésszerű magasság. A művészi formák és megjelenések külön állók, sokféle változataik vannak, mindez összeolvad azonban egy csodálatos mindent átfogó szintézisbe és e szintézis, ismét nem más, mint a fajok testi és lelki jegyek összességének megjelenése a föld felszínén. —

— A politikai életben is mindenütt szintén ez érvényesül. —

— A faj determinálja azt is. A kis törpe« államok és a világbirodalmak egyaránt a fajnak vissza nem szorítható eleven expansiv ereje által jönnek létre. Csak az illető fajra nézve el kell következnie

a történelmi pillanatnak és a gondviselészerű történelmi férfiúnak, aki hatalmas karjával megfordítja a történelem kormányrúdját és ő irányítja azt tovább. —

— Lesznek-e azonban ilyen történelmetteremtő lángeszek a mi számunkra is?

— Ha fajtánk alkotóerejét tisztán fen tudjuk tartani, akkor nálunk is egyszer csak elindul valaki, aki majd magával ragadja nemzetünket az újjászületés nagyszerű útjaira. Kunyhóból vagy palotából, azt nem tudhatjuk, de el kell jönnie. Ma vagy holnap? Nem is sejtethjük mikor. Talán már el is indult. Csak sietnie! — Sietnie kellene, hogy minket is még itt érjen. —

Közben Ágnes zongorához ült. Halkan, finoman kezdett játszani. A fenyőrengetegek sejtelmes suhogása hallatszott a lány dallamokban. Fehér keze a léleknek csodás, elrejtett hangjait csalta ki az élettelen szerszámból. Klasszikus körvonalú fejét, ragyogó szőke hajkoronáját misztikus fénybe borította a lámpafény. A szomorú magyar géniusznak megtestesülése rajzolódott le a háttérnek sötét vásznára. Mellette kedves gyermekfejek, kik hangtalanul csüngtek anyjuknak minden kézmozdulatán. A férfiak elhallgattak és megilletődve nézték a gyönyörű képet. András odasúgta Balázsnak.

— Ágnes a mi leghűbb, legerősebb szövetségeseink. A négy pompás gyerek pedig legértékesebb nemzeti tartaléka a jövőnek. —

— Valóban mindent neki köszönhetek. Gyermekeimet, a rendet, a munka lehetőségeit. Egyszóval mindent, ami vagyok. —

— Látod az asszony a jelen boldogsága. A gyermek a jövő záloga. A kettő együtt feltámadásunknak biztos reménysége. —

Ágnes mosolyogva állott meg a férfiak előtt.

— Maguk oly keservesen filozofálnak itt, mint két

nekibuzdult filozopter, akik egymásnak akarják elmondani mindazt, amit a kollokviumra megtanultak, Székely atyámfiai a szó az csak szó! Tett kell és cselekedet, mert csak ez fog mindent megmenteni. Látják épp ezért — rámutatva karján édesen alvó fiára — nekünk készülnünk kell a holnapi cselekedetre. A mindennapi munkára. Ki kell pihennünk magunkat, hogy aztán dolgozni tudjunk. Mielőtt lefekszenek, nézzenek körül. Tudják, ha jól bezárod, jól talárod. —

A férfiak egyedül maradtak. A mezőről hűvös levegő kezdett a házba beáradni. A földnek nyers szaga, a virágok illata. Lementek a kertbe. Majd a kis ajtón ki a faluba, a mezőre, az országútra. Úgy, mint otthon szokták régi boldog időkben, féléjszakákat elbolyongva és elbeszélgetve.

A hold kékes ragyogása előtött mindent. A misztikus fénybe beleveszett az egész falu. A magányos emberek léptei végigkongtak a csendes utcákon. A házak az álomnak aléltságába süllyedve pihentek. Csak időnként vakkintotta el magát egy-egy túlbuzgó házörző. Erre portáról-portára felhangzott az éberséget hirdető kutyaugatás. Aztán az is elcsendesült. Közben kiértek a mezőre. A végtelen síkságon körülölelte, valósággal megbabonázta őket a csodás éjszakának sejtelmes hangulata. Csak ketten, bús magyarok eregeltek tovább és beszélgettek.

— A faj, a gyermek! Bizony mondom ez a, legfontosabb — folytatta Balázs.

— És a föld? Lehetne-e minden, megszülethetnék mindez, ha nem volna a föld? Mégis nem & föld« a minden? Amiből sarjad az élet. Ami eltart minket. Ahová majd végül is beletemetik fáradt testünket. Az itt körülöttünk levő szép, jó, magyar föld, ami nem csalt meg senkit. Hú gyermekének mindig hűséggel fizetett. Acélos búzával, miben benne van az erő, a lélek. Szőlővel, miben él a magyar bánat és a fel-sikongó öröm. Gyümölcszel, melyben benne van az

éleinek íze. Virággal, amelynek illata betölti a magyar földet, szép tarkára hímezve ki a mezőket és kerteket. Becsületes munkával, egész lélekkel, ha megdolgozod, azt vehetsz ki belőle, amit akarsz. Aranynak, ezüstnek halmazát. —

— Látod itt ez is magyar anyaföld — mondta szélesre kitérve karjait Balázs. — Ez is a szent megtermékenyültségnek áldott állapotában van. Szinte hallani az életnek lihegését a vetésnek halk suhogásában. —

— Ez a mi második hitünk. A magyar földbe kell görcsösen belekapaszkodnunk. Semmi erő minket arról el ne szakítson. Semmi üzleti furfang, kal-márkodás. Az; áltudományoknak csábító utópiája. Sem pedig a történelemnek felettünk elzúgó akármilyen rettenetes vihar sem. Ha kell ráfekszünk és véresre sebzett újakkal fogózkodunk minden rögébe bele, nehogy a vihar felkaphasson újból. Szétszórjon minket s mint bitang száraz katángkórót ismét kidobjon az idegen népeknek országútjára. Hogy ismét a történelemnek nyomorult, kéregető koldusai legyünk. Egy talpalatnyi földet sem szabad senki-nek odaadnunk, aki nem magyar. Inkább sorvadjon a nélkülözéstől ijesztő vázzá minden magyar, de maradjon földjén. Sőt vegye vissza mindazt, amit tőle üzleti furfang, saját bűne elveszített. Utolsó rögig, mert amíg van magyar föld, tovább sarjadhat a magyar fajnak dús szárukba szökő vetése is. —

A néma éjszakába ünnepélyes lassúsággal zengett bele a falu tornyáról az óraütés. Éjfél után volt.

Hazatértek, lefeküdtek. A bujdosók házára is reáborult a csendnek nyugalmat adó némasága. A bús magyarok pedig megszabadulva testiségüknek földre lehúzó anyagiasságától az álomvilágnak boldog országába jutottak, hol ismét tovább folytatták magyar szívüknek oly kedves álmképeit.

Reggel mindnyájan frissen keltek. Ágnes üdén, mint a sokatigérő nyár. Balázs megnyugodtam András pedig boldogan, mert ismét láthatta egyik szent tűzhelyét a magyarságnak.

Gyalog mentek ismét ki az állomásra. Ágnes azonban a fele úton a gyermekekkel visszafordult.

Éppen jókor érkeztek. Fel kellett már szállni. András túláradó, meleg érzéssel ölelte meg Balázst.

— Ne feledd! A jövő, a minden — a föld, a faj! —

Gyorsan felugrott a vonatra. Az ablakban még pár pillanatig látszott lelkes arca. Balázs úgy képzelte, talán igaz is volt, hogy Andris még mondott valamit. Szája mozgásáról úgy értette.

— A föld — a faj!!

Balázs rugalmas léptekkel sietett hazafelé. Szemeivel bekalandozta a határt. Mindenütt gyönyörűen állott az élet. Mintha a jó Isten megakartá volna szégyeníteni a kicsinyhitűeket.

Amint a házhoz ért, legnagyobb fiát pillantotta meg. A kis dombon állott. Kezében hatalmas dorong, melyet éppen elhajítani készült. Rugalmas fiatal teste, mint az ugrani akaró tigrisé, úgy hajolt meg. Csupa erő, csupa ígéret volt a gyermek. A jövő vezére, a harcos magyar, kinek alakjáról leáradt az elbúsult bátorság, a győzniakarásnak biztos sikere.

Ágnes a tornácról szintén fiában gyönyörködött. Szemük találkozott. Forró nézésben ölelkeztek össze. Balázs lassan felment. Félkarjával magához ölelte a drága asszonyt. Ágnes pedig boldogan bújt széles vállaira és félig lehuny szemekkel csókra nyújtotta szép ajkait urának.

A szegény bujdosók házába ismét beköltözött a béke nyugalma, a munka boldogsága.

Azóta Balázs meghalt. Szegény Ágnes egyedül maradt. De hősies elszántsággal küzd az élettel. Har-

col a négy magyar életért, akiknek magát örökre eljegyezte.

Gondoljon sokat és sokszor erre a derék, igaz magyar asszonyra.

Kezeit csókolja

igaz és hü

Lászlója.

U t o l s ó levél

Minden reménységünk —
az Úr kegyelme!

Mélyentisztelt Kisasszony!

Bizonyára meglepetve fogja látni ez ismeretlen írást és olvasni az idegen aláírást. Ennek oka az a megrendítő katasztrófa, ami ezelőtt egy héttel történt.

Minden erőmet össze kell szednem, hogy a szörnyű valót leírjam.

— Laci meghalt! Nincs többé! —

E levelet kétségbeesett édesanyja és egész családunk megbízásából küldöm. Ugyanis unokabátyám hagyatékában egy csomagot találtunk, melyben a mellékelt levelek voltak. Így világosan láttuk, hogy ezeket ő valakinek szánta. Nem voltunk azonban tisztában azzal, hogy valóban elküldöttene? Egyik levelében ugyanis megemlíti, arra az esetre, ha a biztos ember útján küldöttek nem jutnának el az illetőhöz, akkor a lemásolt leveleket ő maga fogja a fővárosba felvinni. Fájdalom ezt a tervét ime már nem valósíthatja meg.

Miután a Kegyed címét találtuk felírva a csomagra, abban a hiszemben, hogy a helyes címet használjuk most fel elhatároztuk, hogy újból való lemásolás után elküldjük. Szintén egy biztos emberünkkel. Ha a cím nem volna az igazi, mert unokabátyám nagyfokú elzárkózottsága miatt, erről senkinek említést nem tett, akkor legalább nekünk megmarad írása örök emlék gyanánt. Ha a cím jó, akkor meg fogadja e leveleket, mint a szerencsétlen bujdosó magyar testvérnek utolsó búcsú sóhaját.

Engedje meg, hogy ez alkalmat felhasználjam

tehát arra, hogy szegény unokabátyámnak utolsó napjáról leírom azt, ami Kegyedet érdekelheti.

Már két hete volt annak, hogy Laci itthon van. Aggodalommal láttuk, miként küzdök önmagával az idegenné lett környezetben. Abban az új világban, mely minden pillanatban a legrettenetesebb történelmi katasztrófára emlékeztet. A magyar királyságnak összeomlására.

Kerülte a társaságot és ha mégis részt kellett abban vennie, legtöbbször önmagában mélyedve csak ült, csak hallgatott.. Zavaros szemeivel a távolba révedezett, mintha már csakugyan nem lett volna a mi földi világunkból való.

Legszívesebben egyedül kóborolt és pedig egyik temetőből a másikba, ott ödögött órákon át olvasgatva a halotti fejfákat, hogy a nevek révén felidézze a múltnak letűnt nemzedékét. Ifjú korának boldog emlékeit. Bejárta mindazokat a helyeket, hol gyermekségének kedves eseményei játszódtak le.

A kis hegyi folyó mentét, mely a havasból zuhogott lefele és a város szélén keresztül folyva szebbnél-szebb poétikus helyet alkotott, amik valósággal rákiváncsoltak! egy lángeszű festőnek vásznára.

Már mindnyájan megszoktuk ezt a magános önmagába való mélyedést és mert láttuk azt a nagy hatást, amit rá minden gyakorolt kerültük a kérdezősködést. A beavatkozást életmódjába, nehogy valami meg gondolatlansággal felingereljük és lelki megrázkódtatásnak tegyük ki.

Minden jó igyekezetünk úgy látszik hiábavaló volt. Már minden késő volt. Lelkének összeomlását nem lehetett elkerülni. Most már örök szemrehányást teszünk azért, hogy haza erőszakoltuk. Azt hisszük, hogy ott kunt, nem tudva és nem látva semmit a mi mostani viszonyainkról, teljesen kiheverte volna a harctéren szerzett szörnyű idegbetegségét.

Csak az vigasztal, hogy legalább itthon ő is

édesapjának és testvéreinek örök nyugalmat adó szomszédságában, az ősi, az anyai földben nyugszik.

Bizony-bizony közülünk is csak a legerősebb lelkű emberek bírják úgy-ahogy ezt a szörnyűséges helyzetet és Isten tudja még meddig?

Úgy terveztük, hogy a harmadik vasárnap, mert Lacinak a másik hét elején vissza kellett volna utaznia, kirándulunk egyik legkedvesebb havasi területünkre, melyben egy messze vidékeken híres ló van. E hely az egész környéknek legszebb kiránduló helye. Egyben egyike a legérdekesebb földrajzi alakulásoknak is.

Száz éve lehet épen annak, hogy e helyen valami borzalmas geológiai katasztrófa történt. A hagyomány szerint hatalmas földrengés rázta meg a földet. Ennek hatása alatt óriási hegycsuszamlás következett be. Egy magas sziklahegy, mintha elképzelhetetlen égi pallossal vágták volna a közepén keresztül, szétvált. Az egyik fele fennmaradt a helyén, a másik pedig levált és mintha alóla a talaj egyszerre csak eltűnt volna lecsúszott a mélységbe. A fentmaradt sziklatömb, mint gigantikus függőleges fal meredt az égnek.

Az így keletkezett mélyedést csakhamar megtöltötte a mindenünnen belezuhogó patakok vize. Pár év múlva úgy tele lett vízzel, hogy az mindenütt a sziklák aljáig ért fel. Ekkor a felgyülemlett nagy vízmennyiségnek erodáló ereje a déli sarkán kiázatta a földet és kis patak alakjában a tónak lefolyása keletkezett.

Azóta a part mellett közvetlen felemelkedő sziklák és hatalmas fenyvesekkel borított hegyoldalak mosolyogva nézdelik magukat a tónak kristálytisza tükrében. Legsajátságosabb azonban, hogy a tóban a vízből nagy, elszáradt fenyűszálfák állanak ki és ha az ember tiszta időben belenézett a annak mélyébe, a lecsúszott hegyoldalnak kontúrjait lehetett látni, amint a tó fenekéig az lenyúlik.

És látni lehetett a kinyúló fáknak lefelé mind jobban vastagodó törzseit

Természetesen a nép képzelődése misztikus hangulatot varázsol e helyre és sokat tud azokról beszélni, kik itt pusztultak el, mert ez a gyilkos tó, mely az embereket, ha nem elég erősek és nem tudnak a varázsnak ellentállani, magához lehúzza és meggyilkolja. Ezt a tavat írta le Jókai ragyogó színekkel a »Jövő század« című regényében.

Csodás szép hajnalon indultunk el. Még lent a városka békésen aludt. Csak fent a falu felső részén, ami a havasnak lejtőin kapaszkodott fel, csak ott volt már élet. A gazdák sűrögtek-forogtak az udvarokon. Készültek ki a munkára. A zeg-zugos utcákon csakhamar kiértünk a városból és bekanyarodtunk a hegy alá, mit a nép csodás mesékkal vesz körül, mert az ormán romokban heverő várépítkezések vannak.

Alatta zuhog szembe velünk a patak és annak lonkán haladunk mindenütt felfelé. Autóink szerpentineken kanyarognak tovább.

Mikor felértünk a legmagasabb pontig szédülve néztünk vissza az alattunk kigyózó útra, mely mint fényes fehér szalag kanyargott ide-oda, hogy aztán lent a fák között eltűnjön. Az egész völgy csodás képe lebegett a távolban szétszórt községeivel, melyek az aranyos ködben mintha a levegőbe felemelkedve lebegtek volna a távoli szemhatáron.

E gyönyörű ponton pihenőt tartottunk. A fiatalok azonnal elindultak havasi gyopárt keresni. A bájos lányok, a kedves asszonyok, még a különben komoly férfiak is egészen felvidultak itt kunt a szép természetben. Elfelejtették mindazt a gonzságot, amivel az emberek Isten gyönyörű világát csúnyává, elviselhetetlenné teszik.

Csak Laci ült szokása szerint egyedül és merült el a vidéknek nézésében. A többiek, ki-ki maga

módja szerint, mulatott. Nevetgéltek, futkostak, különösen a fiatalok, kik között nem egy gyengéd kézszorítás is el-elcsúszott. Nem egy ifjú, túztól égő szempár villant össze bizalmasan, melegen.

Mikorra az autók benzintartálya teljesen kihűlt, ismét felkerekedtek és gyorsan ereszkedtek le az ide-oda kígyózó úton. A hegyoldal mind jobban összeszorult. Úgy látszott már, mintha a sziklák teljesen elzárnák az utat. Továbbmenni nem lehet. Ekkor csak egy merészet kanyarodott befelé az út és megdöbbenő meglepetésünkre csak előttünk volt a tó, a maga csodálatos szépségében.

Mindenütt a tónak partján kellett haladnunk, míg addig a tisztásig elérünk, amelyen le akartunk telepedni. Végre megérkeztünk. Mindent boszorkányos gyorsasággal lecsomagoltunk. Mindenki neki-készült a már előre eltervezett programjának.

A férfiak egy része felszerelte halászó szerszámaikat, mert a tóból eladdig sehol sem tapasztalt nagyságú pisztrángokat lehet fogni. Mások elsétáltak virágot szedni, epret gyűjteni, gombászni. Az idősek egy része lehevert az illatos füre és nézte a sürgésforgást, mely a táborhelyen megindult.

Mindent előre rendeztek, hogy majd készen legyenek az ebédre. Nagy zsványpecsenyesítés lesz. Már vágták a nyársat, készítették az ágasokat és csinálták a tűzhelyet, melynek a két végébe leverték a kész ágasokat. A fiatalok rőzsét szedtek össze, fát aprítottak. Az ügyes háziasszonyok készítették a nyársat. Gondos szakértelemmel húzták fel rá a különböző húsokat, szalonnát, közben pityókát, és hagymát. Jól lesózták, borsozták az egészet.

Nemsokára fellobogott a tűznek lángja. A gyermekek nagy zajongással futkostak körülötte, hosszú botokkal igazgatva és felpiszkálva az izzó fadarabokat. A tűzre dobott fenyőgallyak rakétaszerű süstörgéssel gyúltak meg és csaptak fel lángjaik az ég felé, betöltve az egész területet pompás gyantailattal. Mi-

kor már jó sok parázs volt a cselédeket a nyársak mellé ültették, hogy a háziasszonyok szigorú felügyelete mellett a húst megsüssék, mert ennek csak kevesek által értett furfangos módjai voltak.

Közben aztán ismét összegyűlt a társaság és nekiindult, hogy a kirándulásnak legszebb és legérdekesebb részét csinálják végig. Felkerekedtek tehát, hogy megnézzék Európa egyik legszebb pontját. Végigmenjenek azon a sziklaszoroson, mely átvezetett a havason, a túlsó országnak alföldjére.

Csoportokra oszolva bandukoltak felfelé. Időnként meg-megállottak, hogy megcsodálják a fejük felett függőlegesen égnek meredő, hatalmas sziklafalat, mely a kanyargó útnál majd eltűnt, majd csak egyszerre lelőttük nyúlt fel ijesztően a magasságba. Az egyik fordulónál a szakadékhoz értek. A két meredek! sziklafal alig egy-két méterre volt csak egymástól. Az így keletkezett kapun be lehetett látni a hatalmas barlangszerű mélyedésbe. A kis sziklakapun pedig dübörögve zúgott ki a hegyi patak.

Nagyon meredek ösvényen kellett lekerülni a szakadék bejáratához. Legtöbben bizony csúszvamászva, négykézláb tudtak csak oda lejutni. Sziklába, fagyökerbe kapaszkodva, nehogy leguruljanak a mélységbe. Végre beléphettek a szakadékba. A zuhogó patak mellett haladt a keskeny ösvény tovább, de oly közel a sziklához, hogy sokszor alig lehetett a víz és a szikla között elmenni. Némely helyen magában a vízben kellett egyik kőről a másikra ugrálni, hogy odébb lehessen haladni.

Nemsokára oly dübörgő zajt hallottak, hogy nem érthették egymásnak a kiabálását sem. Csak jelekkel figyelmeztették az elül haladók a követőket arra, hogy ügyelni kell. Csak a sziklafalhoz lapulva lehetett menni, mikor egy félkör alakú fordulóhoz érve, megdöbbenve állottunk meg, mert a túlsó oldalon szemben, a fejünk felett levő magasságból fülsiketítő zajjal esik le a víz. Az évszázadok óta kivájt sziklamélyedésben, mint hatalmas fazékban, sustorog, hab-

zik, forog, örvénylik. Egy része aztán a víznek túlfolyik a sziklaedényen és lefut az alatta levő szikla oldalán, hogy aztán továbbszaladjon ismét a patakba.

E ponttól kezdve csak a vízben lehet továbbjutni. Deszkadarabok, dorongok vannak a patakba beledobálva, melyeken nagy egyensúlyozási művészettel megyünk tovább. A társaság nagy része a legnagyobb gaudium ok mellett többet jár a vízben, mint a deszkákon. Lépten-nyomon belecsúsznak s nem egyszer négykézláb másznak ki a szárazabb részekre.

A félénk nőket átcipelik nagy sikongások közepette. Bizony, ki nem vigyázott eléggé, a kiálló kövekbe és éles szikladarabokba úgy elbukhatik, hogy veszélyesen megsértheti magát. A mélységbe lezuhanva, kezét-lábát törheti és azt innen kivinni nagyon nehéz feladat volna. A legveszélyesebb helyeken primitív hidakat csináltak. Keskeny pallóval, vékony korlátokkal, de mégis jó volt, mert volt valami, amibe az ember kapaszkodhatott.

Némelykor a patak oly hirtelen fordulatot csinált, hogy a sziklák elfedték és egymástól teljesen elválasztották a társaságot, úgy hogy nemcsak nem látták egymást, de nem is hallották: a hangjukat. Az elhagyatottságnak ijesztő magányában maradt és az előre sietettek aggódalmasan tekintettek szét. Valósággal megkönnyebbültek, mikor ismét meghallották a hangos beszélgetést és meglátták egyik sziklafordulónál az egyik szikláról a másikra vidáman ug-rándozó társaikat.

A pár száz méter magasra felnyúló sziklafalak mind jobban összeszorultak, óriási sziklatömbök hajolnak ki a levegőben lógva, úgyhogy minden percben félni lehetett, hogy e rettenetes tömeg csak lezuhan, leszakad onnan. Különösen a félénkebbek alig mertek alatta elfutni és megnyugvással néztek vissza az évszázadok óta méltóságos nyugalommal ott lebegő sziklatömbre.

Már a víz oly hatalmas erővel zuhogott le, hogy a legerősebb ember sem tudott a patakban megal-

lani. Tajtékozva, egyik szikláról vadul ugrándozva a másikra, majd egy-egy gübüben fortyogva, örült forgatagban keringőzve rohant tova a patak. Most már, elértek addig a pontig, hol a sziklák már teljesen elzárták az utat.

Eddig, ha felnéztünk a szakadék felett, kék ég kísért nyomon. Most már azonban az égből csak egy kis háromszögű folt látszott csupán.

Ott volt a kicsi emberhangyaboly a fenségesen és ijesztően égbe nyúló szikláknak lábaihoz lapulva, féllábbal a zúgó vízben, féllábbal a sziklára támaszkodva. Előttük pedig a sötét szakadék, honnan a keskeny nyilason hűvös, hátborzongató hideg levegő áradt felfelé. Ez volt a pokol tornáca.

Odébb menni nagy társasággal már nem lehetett. Nem is volt tanácsos. Csak a legügyesebb és legmerészebb hegymászók szoktak ide lemenni. Megállottak tehát. Az idő is már nagyon előrehaladt. Sokáig tart, míg innen ismét kivergődnek.

Az ottmaradottak bizonyára már nagyon is agódnak, mert itt gyorsan következik be a sötétség és akkor innen kijutni majdnem lehetetlen. Szerencsétlenségek napirenden vannak. Megtámadhatja állat. Hatalmas medve. De ember is, különösen a mostani időkben. Aztán egy elhibázott lépés a sötétben és ottmaradhat összezúzott tagokkal a hegyi patakiiak! jéghideg vizében. A vezető tehát kiadta a jelszót:

— Vissza! —

Újra megindultak. Sietniök kellett, mert ebben a teljesen az égtől elzárt szűk szakadékban hirtelen sötétedni kezdett, holott még kint szép világos délután volt. A visszamenetel nem volt sokkal könnyebb. Csak annyiban változott a helyzet, hogy ami menetkor könnyű volt, az most lett nehezebb. Gyakran alig tudtak az új akadályokkal ismét megküzdni. Végre kivergődtek a teljesen szürkületben levő szakadékból.

A sietéstől izzadtan, fáradtan, lihegve érkeztek meg az utolsó kaptatóhoz. Egyik-másik egy kicsit sápadt is volt, mikor ismét négykézláb, úgy ahogy jött, kapaszkodtak fel az útra vezető, majdnem függőlegesen, menő ösvényen.

Mire kiértek az útra, ott már ismét ragyogó, fényes napsütés fogadta a társaságot. A nyomott hangulat csakhamar eltűnt. Felhangzott az énekszó, minek hangjai mellett katonásan masírozva haladtak lefelé a pompás műúton. A táborhelyen nagy örömmel fogadták őket. Boldogok voltak, hogy baj nélkül járták meg a szorost.

Azonnal letelepedtek. Meg volt már az isteni zsvány pecsenye. Jó illata betöltötte a levegőt. Mi tűrés-tagadás, mindenki alig várta, hogy az ízes falatokból magának a javát kidiplomatizálja. Mikor végre az egész társaság megkapta a maga porcióját, farkasétvággal estek neki a falatozásnak. Előkerült a jó bor is és az isteni borvíz. És mikor legjavában folyt a késői ebéd, egyszerre csak halkan, csendesesen felzendült a zene. A fiatalság meglepetése volt, kik négyszáz cigányt titokban előre kiküldöttek ide.

A magyar dalból kiáradó örök fájdalom hangjai beleszüremlődtek a fülekbe, az agyba, a vér edényekbe, a szívbe. A zenének hanghullámai, mint egymásután ritmikusan lehulló keserű könnyek hulltak le a szívnek! nehéz fájdalommal tele sötét kráterébe. A torokkat fojtogatta felváltva a sírás és a gyáva tehetetlenségnek megszégyenítő dühe.

Az előbb zajos társaság elhallgatott. Csendesesen nézegettek maguk elé a levegőbe, a tűznek izzó parázsába.

Már-már nagyon szomorúvá kezdett a hangulat válni, mikor egyik praktikus fiatalember felugrott, intett a cigányoknak. Megkezdődött a szilajhangú csárdás, a fiatalok tánca.

A kínos hangulatot aztán a másik véglet váltotta fel. A féktelen, duhaj jókedv, évszázadok óta elleplezője a magyar fájdalomnak.

Legjavában folyt a tánc, mikor a cigányok egyszerre hirtelen elhallgattak és behúzódtak a bokrokba. Mindenki meglepetve nézett fel. Két hatalmas fegyveres ember lépett be a társaság közé. Durva hatalmi göggel állottak meg előttük.

Csendőrök.

Mindenki felugrált helyéből.

— Mit akarnak ezek!?! Már itt sem hagynak békében minket!?! —

Laci is halálsápadtan ugrott elő, mikor hallotta, hogy balkáni nyelven, goromba szóval vonták felelősségre a társaságot, a magyar zenéért, a magyar táncért, a magyarok mulatságáért. Már úgy látszott, hogy rárohan a csendőrökre, de visszahúzták az asszonyok a fák közé.

Akik ismerték az új szokásokat, gyorsan közbeléptek, mielőtt valami baj lehetett volna. Félrehúzták! a csendőröket. Pár bizalmas szó, pár pénzdarab és a fenyegető arcok elsimultak, mosolyra gömbölyödtek. Aztán megnyugtatta, önelégülten mentek tovább.

Laci magánkívül volt. E kis epizód, mihez az itt lakók minden percben hozzá voltak szokva, hihetetlenül felingerelte. Eleffulladó hangon ismételte.

— Hisz ez lehetetlen! Nem értitek, ez lehetetlen! Ilyen megalázásokat saját ősi hazánkban elviselni nem lehet. ÉbredjeteK végre. CselekedjeteK valamit, mert ha nem — nyom nélkül kipusztultok innen!! —

Nagy nehezen mégis csak lecsillapították és úgy látszott, mintha végre ismét visszanyerte volna nyugalmaT. Már nagyon sajnálták, hogy kihozták ide, hol újabb lelki emócióknak volt kiteve. El is határozták, hogy azonnal hazamennek. De már késő volt.

Sajnálták is egyik legszebb részét a kirándulásnak elmulasztani, amiért tulajdonképpen kijöttek, a tutajozást a tavon holdvilág mellett.

Pedig mindnyájukat rossz sejtelmek kínozták. Attól tartottak, nehogy újból zaklassák ittlétüket és

esetleg olyan erőszakos emberekkel akadjanak össze, kik a társaságnak nagy bajt okoznának. Hiszen ennyi magyarnak együtt lenni és örvideni az életnek nagy veszélyt jelent az új államra nézve. Az új rend biztonságára veszedelmes a magyar zene, a magyar dal, a magyar tánc, de még a bús magyaroknak lelkéből feltörő nehéz sóhajtás is.

A hegy mögül a hold méltóságteljesen jött fel. Először csak keskeny sávja vetődött a víz tükrére, majd lassanként kékes-zöldes színben sziporkázó raggósa elöntötte az egész tavat.

Mihelyt beesteledett azok, kik a tavat jobban ismerték, kis tutajokon bementek és rendre gyújtogatták¹ meg a kiálló fatöncök tetejébe elhelyezett szurkot. Mint gigantikus tűzcsóvák, égigérő gyertyaoszlopok lángoltak fel azok és kísérteties fénybe borították! a hegyoldalakat, a tavat.

Most már rendre bementek a tutajok, rajtuk a fiatalok. Hosszú rudakkal lökdöstek maguk előre az egyik tönktől a másikig, a mind nyíltabb víz felé. A tutajokon mozgóknak sötét árnyéka mint apokaliptikus szörnyeknek képe rajzolódik le az égre. A tutajokon járóknak alakjai egész a hegyek tetejéig értek, a guggolok pedig a feketés, kormos vörös fényben, mint valami (öskori lények fantasztikus formáikban erős kontúrokkal váltak le a háttéről.

Mire a tutajok mind jól előre kerültek, már hamvadni kezdettek a fáklyák. A tutajokról az éneknek hangfoszlányai szűrődött ki a partra, hol nem kis aggodalommal várták a gyermekeknek visszatérését. A leghátrább levő tutajon tárogató hangja zendült fel. Zokogó, mély bugása betöltötte a völgyet és visszaverődött onnan. Sikongó hangja felriasztva az erdőt szállt fel-fel a magasba. Olyan sajtáságon elszomorító, leverően bús volt a melódia hatása itt az őstermészetnek misztikus csendjében, hogy mindenki magában roskadottan hallgatta az örök panasznak dalát.

»— Hej, Rákóczi, Bercsényi... — «

Ekkor a legelső tutajon, mély már egészen kunt volt a nyílt vizén, egyszerre csak felugrott Laci. Még mielőtt bárki is tudatára ébredhetett volna annak, hogy mi történt végig szaladt rajta. Annak elejére lépett, majd visszafordult a parton ülők felé, mintha búcsúzni akart volna tőlük. Valami érthetetlen, hátborzongatóan állatias ordítás hallatszott kifelé, mire megfordult, két karját szétvetve, óriási árnyéka rávetődött a vízre.

Aztán egy ugrás — egy loccsanás a vízben és eltűnt a tóban.

Megdermedt mindnyájunkban a vér. Pár percnél kellett eltelnie, míg a megdöbbenésből valahogy felocsúdtunk. Természetesen azonnal mentéshez látunk. Minden erőfeszítésünk azonban hiábavaló volt. A gyilkos tó elnyelte őt nyomtalanul. Eltemette hús mélyébe a megnyugodni nem tudó szívet. A hold gyorsan kezdett lemenni. Félni lehetett, hogy hirtelen sötét lesz és akkor innen kijutni nem lehet.

Az egész éjszakát fel-felújuló zokogásban töltöttük el. Csak időnként csillapodtak le a fájdalomkítőrések, mikor már kifáradtan és érzéktelenül bámultunk egymásra és eltűnődtünk a lét és nemlétnek szörnyű problémáján.

Hajnalban, még alig pitymallott, már ismét a tavon voltunk. Hiába kerestük a rudakkal összevissza a vizet. A holtestet nem tudtuk megtalálni. Csüggedten, csontig átfázva mentünk vissza a partra.

Mikor világosabb lett, ismét kimentek a férfiak. Mélyen előrehajolva lestek a víznek fodrozását. A halak fel-felvetették magukat. Fényes testük megmegvillant, aztán hirtelen eltűntek. Csak egy gyorsan elsimuló hullám jelezte helyüket.

— Hiába! Semmi, semmi! —

Végre felbukkant a nap a szürke háttérből. Ragyogásának fénylő özönét ráterítette a vízre. Minden égett, sziporkázott a bíboros fényben.

Ekkor tőlünk 8—10 lépésre a víz színén gyenge fodrozódás indult meg. Sötét foltnak körvonalai látszottak, melyek mind élesebbé váltak. Vége méltóságteljes lassúsággal csak kiemelkedett a sötétség a vízből. És ott lebegett kísérteties jelenség gyanánt előttünk — a holttest.

Egy pillanatra mintha megállott volna, aztán csendesen továbbibegve elkezdett úszni odább. A nap körülragyogta alakját. Rásütött arcára, mely az ég felé fordulva békés, nyugodt mosollyal nézett bele az életet adó napba. Megbékélve földi és égi hatalmakkal úszott az ember bele a nagy, a végtelen örökkévalóságba.

Tehát végre megszabadult. Kimenekült ő is az emberi világnak földön kúszó alacsonyyságaiból. Már rajta csak egy erő uralkodhatik, melynek kegyelmes keze véd, felemel, elaltatja a szíveknek nagy, örök fájdalmait. Ott lebegett az Urnak fenséges birodalma felé, hol alázatos szívvel kér majd bebocsátást oda, hol már nincs egyéb, csak béke... béke!

Erőt véve rettenetes fájdalomkon, a holttestet nagy nehézséggel partra hoztuk. Azonnal hazaindultunk.

Az eset a városban óriási izgalmat keltett. Véletlen vagy öngyilkosság? E kérdés lebegett mindenkinék ajakán. A sok találgatás elkerülése miatt egyhangúlag azt mondtuk, hogy baleset.

Nagy feltűnést keltett a dolog a megszállók között is. Jól érezték, hogy itt nem egy ember sorsáról van szó, de e szegény üldözött magyarnak halálával, a halálraítélt nemzetnek végső elkeseredéséről is. Esetleg annak váratlan kitöréséről.

A temetést azonnal elrendelték, hogy a szerencsétlenségnek híre ne terjedhessen el messze vidékekre. Nehogy a tömegek beözönljenek ide. Tudták, hogy ez a halott az elnyomott magyarságnak a halottja. Az ő sorsában mindnyájunk történelmi jövője van képletesen kifejezve. Titokban csendőr-

seget vontak össze és a szomszéd városban katonai készlenléletet rendeltek el.

A temetés napján, minek híre láthatatlan lelki szárnyakon bejárta az egész völgy katlant, mégis mindenünnen csak úgy omlott a tömeg be a városba. Egész szekértábor alakult ki a város szélén. A vonatok! is alig győzték a forgalmat lebonyolítani.

A gyászmenetben ott volt kicsiny és nagy. Órákig tartott, míg beért a temetőbe. A szertartásnak fenséges ceremóniája, a megrendítő és szívbemarkoló: »Circumdederunt me...!« a térdeplőknek ezreit még jobban leroskasztotta az anyaföldre, mely úgysis majd nemsokára befogadja elfáradt testüket.

A hatóságok mindent elkövettek, hogy a vidékiek minél hamarább elhagyják a várost, mert egymásik arcon olyan vésztojósló elkeseredés látszott, mely megdöbbsentette őket. Arról is gondoskodtak, hogy minél kevesebbet írjanak az esetről, nehogy e magánügy országossá nőjje ki magát és főképpen nehogy valami módon a külföldi sajtóba is bekerüljön.

Azóta nagy sírások vannak közöttünk. Kölcsönösen igyekszünk egymást megvigasztalni. A szomorú anyát, a testvéreket, az elhagyott szegény bús magyarokat.

Mind, mind búcsúzkodnak attól, ami ezerötszáz éve itt ősi, szent és — magyar!

Azt érezzük mindnyájan, hogy rajtunk csak a jó Istennek égi kegyelme segíthet.

Mindezt azért írtam meg, mert azt hiszem, hogy az ő akaratát teljesítem. Azért, hogy aki úgy látszik legközelebb; állott az ő szívéhez, mondjon egy imát érte.

Igazi, szívből jövő fohászt elköltözött testvérünknek, drága magyar vérünknek lelkiüdvéért.

Kezeit ismeretlenül csókolja

Gábor.

TARTALOMJEGYZÉK:

	Oldal
I. Erdélyországi levelek	15
II. Haza — először — Szomorúországba.....	23
III. Templom — iskola	35
IV. Menekülés	43
V. Isten szolgája — nemzet szolgája.....	65
VI. Üzenet — légi szárnyakon.....	73
VII. Bolond Erzsébet története.....	79
VIII. Bús magyarok beszélgetnek.....	91
IX. Minden reményességünk — az Úr kegyelme	109